

Φιλοσοφικός Λόγος

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία

Ο.Π. Ανθρωπιστικών Σπουδών Γ' Λυκείου

3η Θεματική Ενότητα

**Η παιδεία και η αναζήτηση της αλήθειας - η ανθρώπινη φύση και
το χρέος του φιλοσόφου**

Ερμηνευτικές Σημειώσεις - Επισημάνσεις

Παράλληλα Κείμενα - Ασκήσεις

Επιμέλεια:

Δρ Ιωάννης-Παναγιώτης Αμπελάς

Φιλολόγος

© Copyright, 2019, Δρ Ιωάννης – Παναγιώτης Αμπελάς, Φιλολόγος, Μουσικό
Σχολείο Χανίων <https://akisambelas.wordpress.com>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	3
Ο μύθος του Σπηλαίου σχεδιαγραμματικά	5
Διδακτική Ενότητα 8 - Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες.....	7
Ερμηνευτικά σχόλια	7
Λεξιλογικά σχόλια	16
Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πλάτωνος Πολιτεία 514a – 515c	17
Ασκήσεις	18
Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου	20
Διδακτική Ενότητα 9η - Η αλληγορία του σπηλαίου: η παιδεία	22
Εισαγωγικά σχόλια	22
Ερμηνευτικά σχόλια	22
Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πολιτεία 518b-519a	28
Ασκήσεις	28
Επισημάνσεις στα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου	31
Διδακτική ενότητα 10η - Η αλληγορία του σπηλαίου: οι φιλόσοφοι	33
Εισαγωγικά σχόλια	33
Ερμηνευτικά σχόλια	33
Λεξιλογικά σχόλια	57
Κείμενο αναφοράς Πλάτων Πολιτεία 519b-520a	58
Ασκήσεις	59
Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου	63
Διδακτική ενότητα 11η - Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας	67
Εισαγωγικά σχόλια	67

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Ο.Π. Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ - 3η Θεματική Ενότητα

Ι.Π. Αμπελάς, Δρ Φιλοσοφίας - Φιλολόγος

Ερμηνευτικά σχόλια	68
Κείμενο Αναφοράς Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1.12, 1253a29-39	75
Ασκήσεις	75
Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου	79
Η αλληγορία του Σπηλαίου (Πλάτων, Πολιτεία 514a-517a).....	82

Ο μύθος του Σπηλαίου σχεδιαγραμματικά

Η ερμηνεία των συμβολισμών

Τα 4 στάδια

Οι δύο κόσμοι

Νοητός

Ιδέα του Αγαθού και των

Κόσμος

άλλων Ιδεών ορατών

στην ένωσή τους με το

(ο κόσμος των Ιδεών)

Αγαθό.

Ιδέες μη ορατές στην

ένωσή τους με την Ιδέα

του Αγαθού

Νόησις

Διάνοια

Κόσμος

έξω απ΄

το

Σπήλαιο

Απελευθερωμένοι

πρώην δεσμώτες που

κοιτούν τα ίδια τα

πράγματα, τα ουράνια

σώματα και τελικά τον

ίδιο τον Ήλιο

Απελευθερωμένοι

πρώην δεσμώτες που

κοιτούν τις σκιές και τις

αντανακλάσεις π.χ. του

νερού στον επάνω

κόσμο

Αισθητός

Υλικά αντικείμενα

Κόσμος

(πρωτότυπα αισθητά

(ο κόσμος των

των

επιμέρους)

αντικείμενα και γνώμες

από πρώτο χέρι)

Εικόνες

(τα αντίγραφα των

υλικών αντικειμένων και

γνώμες από δεύτερο

χέρι)

Πίστις

Είκασία

Σπήλαιο

Απελευθερωμένοι

πρώην δεσμώτες που

κοιτούν στα πρωτότυπα

υλικά αντικείμενα που

ρίχνουν τις σκιές τους

μέσα στο Σπήλαιο

Αλυσοδεμένοι

δεσμώτες που κοιτούν

τις σκιές μέσα στο

Σπήλαιο

ο **ΗΛΙΟΣ**

στον

ΟΡΑΤΟ ΚΟΣΜΟ

που με το

ΦΩΣ

προκαλεί την

ΟΡΑΣΗ

και την ύπαρξη των αντικειμένων

της όρασης

Συμβολίζει αντίστοιχα

το **ΑΓΑΘΟ**

στον

ΝΟΗΤΟ ΚΟΣΜΟ

που με την

ΑΛΗΘΕΙΑ

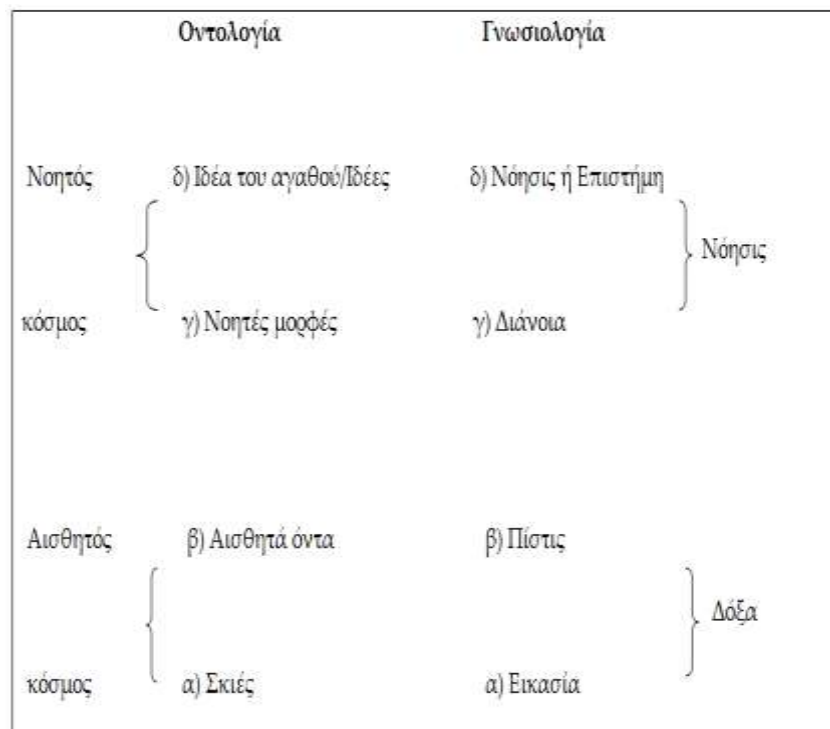
προκαλεί την

ΓΝΩΣΗ

και την ύπαρξη των

αντικειμένων της

γνώσης

Διδακτική Ενότητα 8 - Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες

Ερμηνευτικά σχόλια

*ἀπείκασον παιδείας τε πέρι και ἀπαιδευσίας*¹ Με τη συγκεκριμένη φράση δηλώνεται τόσο η μέθοδος, όσο και το θέμα που θα αναπτύξει ο Πλάτων στη συνέχεια. Με το ρήμα **ἀπείκασον** ο Σωκράτης μάς εισάγει στην παρομοίωση ή μεταφορά του σπηλαίου: παρομοιάζει τον κόσμο με σπηλιά και τους ανθρώπους με δεσμώτες. Όταν, όμως, η παρομοίωση ή η μεταφορά δεν περιορίζεται σε μια έννοια ή φράση, αλλά εκτείνεται σε μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου ή σε μια ενότητα ή και σε ολόκληρο το έργο, όπως συμβαίνει στη δική μας περίπτωση, τότε ονομάζεται αλληγορία. Η **αλληγορία**, επομένως, είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση.

Γιατί ο Πλάτων χρησιμοποιεί τον μύθο (αλληγορία);

Η μέθοδος δεν είναι άλλη από την αλληγορία. Η προσφυγή στον μύθο εξηγείται ως εξής:

1. Από το γεγονός ότι αν και φιλόσοφος ο ίδιος, απευθύνεται σε μη φιλοσόφους. Η μυθική αφήγηση αντισταθμίζει την ανεπάρκεια των μη φιλοσόφων να κατανοήσουν άμεσα τα υψηλά νοήματα, καθώς η γλώσσα της νόησης είναι ανήμπορη να διατυπώσει στην εντέλεια την πιο υψηλή πραγματικότητα¹.
2. Ο μύθος, όπως και εικόνα, εμπλουτίζουν τη διαλεκτική (=φιλοσοφία), αυξάνουν την αυστηρότητά της και την εκφραστικότητά της. Δεν

¹ Chatelet Fr., «Πλάτων» σε *Η Φιλοσοφία τ. Α'*, επιμ. Fr. Chatelet, *Από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1984 σσ. 87 - 88

εναντιώνεται ο μύθος στη λογική, παρά προσθέτει μια μεταφορική λογική στη λογική της απόδειξης².

3. Ο Πλάτων χρησιμοποιεί τους μύθους για να εκφράσει απόψεις που δεν είναι δυνατόν να θεμελιωθούν πάνω σε μια αυστηρά διαλεκτική ανάλυση, χωρίς όμως να διαψεύδουν τη συγκεκριμένη ανάλυση. Στη συγκεκριμένη άλλωστε περίπτωση ο μύθος είναι μια διήγηση που εκφράζει ό,τι θα μπορούσε να εκφραστεί και με αφηρημένες έννοιες³.
4. Η αξία του μύθου είναι διδακτική και όχι αποδεικτική. Επίσης, η αλληγορία είναι ένας αναλογικός συλλογισμός τον οποίο ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί για να δείξει πώς βλέπει τον κόσμο και όχι για να αιτιολογήσει την κατάσταση του κόσμου.
5. Ο Πλάτων πριν ασχοληθεί με τη φιλοσοφία υπήρξε ποιητής και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη λογοτεχνική ικανότητα που είναι εμφανής στους μύθους του.

Ποιο είναι το βασικό θέμα του μύθου του Σπηλαίου;

Το βασικό θέμα του μύθου του σπηλαίου είναι ο αγώνας του ανθρώπου να λυτρωθεί από τα δεσμά της φαινομενικότητας, που τον κρατούν εγκλωβισμένο στην άγνοια, την πλάνη, την αδικία και το ψέμα, με στόχο τη γνώση της αλήθειας και την ευτυχία. Ειδικότερα, παρουσιάζοντας ο Σωκράτης το θέμα του μύθου συνδέει οργανικά τη δίκαιη πόλη (την ιδανική πολιτεία) με την παιδεία. Η αφετηρία του προβληματισμού για τη σχέση αυτή βρίσκεται στη φράση «**ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταύτων συμπέση, δύναμις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφίας...**» (Πολιτεία, 473d). Σύμφωνα με αυτή τη φράση η μεταβολή προς το αγαθό στην πόλη είναι επιτεύξιμη, μόνο αν οι φιλόσοφοι γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες φιλόσοφοι. Έτσι, στον μύθο παρακολουθούμε την πορεία διαμόρφωσης του φιλοσόφου – άρχοντα και διευκρινίζεται η ουσία

² Chatelet Fr., ό.π., σσ. 87 - 88

³ Μπαγιόνα Α., Ιστορία της αρχαίας ελληνικής ηθικής από τους προσωκρατικούς ως την αρχαία Ακαδημία, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 134 - 135

του «φωτός» που προϋποτίθεται για να χρησθεί κάποιος φιλόσοφος - άρχοντας. Τέλος, τονίζεται με αλληγορικό τρόπο και η υποχρέωση του ορθά πεπαιδευμένου (δηλαδή του *φιλοσόφου*) να φωτίσει τους συνανθρώπους του, ώστε και οι υπόλοιποι δεσμώτες να μπορέσουν να γίνουν κι αυτοί πολίτες της Άνω Πολιτείας [έξω από το Σπήλαιο], που τη φωτίζει το φως της αλήθειας⁴.

Ποια είναι η προέλευση του μύθου του Σπηλαίου;

- Η εικόνα του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους Ορφικούς (η ορφική παράσταση της ζωής ως φυλακής [σπέος ήεροειδές]), στον Εμπεδοκλή (η γήινη περιοχή ως σπήλαιο **ἄντρον ὑπόστεγον**), διαπλέκεται με την πυθαγόρεια παράσταση της σπηλιάς ως συμβόλου του αισθητού κόσμου, ενώ υπάρχουν αναλογίες και με τον Προμηθέα Δεσμώτη, όπου περιγράφεται η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων μέσα στις σπηλιές.
- Πολύ πιθανόν, επίσης, να είχε επηρεαστεί από τη σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Ίσως συνδέεται και με γεωγραφικές αντιλήψεις του, καθώς πίστευε ότι το μέρος της γης, πάνω στο οποίο ο άνθρωπος κατοικεί δεν είναι η αληθινή της επιφάνεια⁵.
- Πάντως, φαίνεται ότι η αλληγορία στο σύνολό της είναι **επίνοια του Πλάτωνα**.

ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΛΛΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

Στην παραστατική εικόνα των αλυσοδεμένων μέσα στην υπόγεια σπηλιά, παρουσιάζεται ο άνθρωπος της δόξας, της πλάνης, του περιορισμένου οπτικού πεδίου, της εξαναγκασμένης όρασης. Ο άνθρωπος, που εκλαμβάνει ως κάτι πραγματικό τη θέα της σκιάς των πραγμάτων, αγνοεί την αλήθεια και είναι ανίκανος για ουσιαστική βοήθεια προς το

⁴ Μιχαηλίδη Κ., *Πλάτων Λόγος και Μύθος*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1998, σ. 82

⁵ Γεωργούλη Κ.Δ., *Πλάτωνος Πολιτεία Εισαγωγή – Ερμηνεία – Σημειώσεις*, εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 1962, σ. 472 & Σκουτερόπουλου Ν., *Πλάτων Πολιτεία Εισαγωγικό Σημείωμα – Μετάφραση – Ερμ. Σημειώματα*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2002, σ. 864 Επίσης βλ. και <http://www.study4exams.gr/>

σύνολο. Η εικόνα των αλυσοδεμένων αισθητοποιεί τον άνθρωπο της εικασίας, της δόξας, τον δέσμο της πλάνης. Αυτός ο άνθρωπος μόνο κακό μπορεί να προκαλέσει, αφού αδυνατεί να υπηρετήσει τόσο το ιδιωτικό όσο και το δημόσιο καλό.

Συγκεκριμένα, στην 8^η ενότητα εντοπίζονται οι εξής συμβολισμοί:

<i>έν καταγείω οίκησει σπηλαιώδει</i>	Ο <u>κόσμος των αισθητών</u> , ο υλικός κόσμος ο οποίος χαρακτηρίζεται: 1) οντολογικά από φαινομενικότητα, 2) γνωσιολογικά από πλάνη, και ψευδαισθήσεις, 3) ηθικά από αδικία. Η πολιτική κοινωνία στην οποία δεν κυβερνούν οι φιλόσοφοι, οι πεπαιδευμένοι.
<i>πρὸς τὸ φῶς (του ἡλίου)</i>	<u>Η Ιδέα του Αγαθού</u> , έξω από το σπήλαιο στον νοητό και άυλο κόσμο των Ιδεών· ο κόσμος της αληθινής πραγματικότητας, της αλήθειας, της γνώσης και της δικαιοσύνης.
<i>μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον έν δεσμοῖς</i>	Ο δρόμος προς την έξοδο είναι μακρὺς και δύσκολος (βλ. 4 στάδια: εἰκασία, πίστις, διάνοια, νόησις) <u>Οι αισθήσεις που επιβάλλουν τον περιορισμό των ανθρώπων στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων</u> , με αποτέλεσμα η σκέψη τους να μπερδεύεται και να χάνεται μέσα στις αλλεπάλληλες <u>μεταβολές και αλλοιώσεις στις οποίες τα αισθητά υπόκεινται</u> . Αν το εξετάσουμε σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι αλυσίδες μπορούν να παρομοιαστούν με τα εμπόδια που συναντάμε στη <u>ζωή μας</u> , με την προσήλωσή μας στα υλικά αγαθά που μας κρατούν μακριά από τη θέαση του Αγαθού.
<i>Οι σκιές – οι ἤχοι:</i>	<u>Τα δεδομένα της αίσθησης</u> που οι αλυσοδεμένοι εκλαμβάνουν ως <u>αληθινή πραγματικότητα</u> . Πιστεύουν πως η μόνη πραγματικότητα είναι <u>ό,τι βλέπουν ή ακούν, ό,τι τους δίνει η αίσθηση</u> . Η στάση τους για την πραγματικότητα μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «αφελής εμπειρισμός» και η <u>γνωστική τους κατάσταση</u> με τον όρο εἰκασία . <u>Οι ἤχοι που συνδέονται με τις σκιές</u> αφορούν το δεδομένο της αίσθησης το οποίο και εμπιστεύεται το υποκείμενο έχοντας τη <u>χαμηλότερη ποιότητα</u>

(δεσμῶται)

γνώσης (**εἰκασία**). Ἐτσι και σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο (σελ. 116, παραπομπή «**φθεγγομένους**»), οι δεσμῶτες συνδέουν τους ήχους με τις σκιές που βλέπουν και πιστεύουν ότι παραγωγοί των ήχων είναι οι σκιές.

φῶς πυρὸς

Οι κοινοί ἄνθρωποι, που έχοντας εθισθεί στις απατηλές παραστάσεις των αισθητῶν πραγμάτων, ζουν μέσα στο ψέμα κλπ.

Τεχνητό φως, κατωτέρου βαθμού από το φως του ἡλίου. Πρόκειται για την αἴσθηση, την οποία ο ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ ως πηγή γνώσης, δηλαδή τη δυνατότητα που δίνει η αἴσθηση στον ἄνθρωπο να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Η φωτιά που καίει μέσα στη σπηλιά αποτελεί την πηγή του τεχνητού φωτός, από το οποίο φωτίζονται τα αντικείμενα μέσα στη σπηλιά και δημιουργούνται και οι σκιές. Ἐτσι, η φωτιά αυτή συμβολίζει την αἴσθηση ως πηγή γνώσης, επιτρέποντας μια ψευδαισθητική ὄραση.

σκεύη παντοδαπά ...
ἀνδριάντας ... ζῶα λίθινά
τε καὶ ξύλινα

Εἰκόνες αντικειμένων, τεχνητά κατασκευασμένων: η τελευταία κατηγορία αισθητῶν αντικειμένων. Αυτοί που μεταφέρουν τα αντικείμενα, τα ίδια τα αντικείμενα, οι ήχοι και η φωτιά αφενός βρίσκονται μέσα στο σπήλαιο, αφετέρου συμβολίζουν τα «μᾶλλον ὄντα», που για να τα γνωρίσουν οι δεσμῶτες ἔπρεπε να απελευθερωθούν και να αρχίσουν την «ανάβαση» εντός σπηλιάς, αφήνοντας πίσω τους τις εικασίες, και τον σκιώδη κόσμο (σκιές) που αυτοί έβλεπαν (και άκουγαν). Βρισκόμαστε δηλαδή από γνωσιολογική άποψη στο επίπεδο της πίστεως, που σημαίνει ότι ο ἄνθρωπος εμπιστεύεται την ίδια την αἴσθηση (φωτιά) και όχι το δεδομένο της (σκιά). Ἐτσι, η **πίστις** είναι γνώση ανώτερη από την **εἰκασία**, αλλά και οι δύο, **εἰκασία** και **πίστις**, αντιστοιχούν στον αισθητό κόσμο και στη **δόξα**, δηλαδή στην αισθητηριακή γνώση, η οποία είναι μεταβαλλόμενη και ασταθής και ἄρα όχι αληθινή.

ἄτοπον ... ὁμοίους ἡμῖν· Η αφήγηση διακόπτεται με διπλό σχόλιο:

α) **αξιολογικό** σχόλιο του Γλαύκωνα: «**Ἄτοπον εἰκόνα ... καὶ δεσμώτας ἀτόπους**» με το οποίο εκφράζει την έκπληξή του και συγκρατημένη επιφύλαξη για όσα διατυπώνει ο Σωκράτης (με την επανάληψη της λέξης «ἄτοπον»).

β) **επεξηγηματικό** σχόλιο του Σωκράτη με το οποίο αποκαλύπτει τον συμβολισμό των δεσμοτών, διευκολύνει τους συνομιλητές του να τον καταλάβουν, ανανεώνει το ενδιαφέρον τους για τη συνέχεια και αποφεύγει τη μονοτονία. Ο Σωκράτης με το σχόλιο «**Ὅμοιους ἡμῖν**» παραλληλίζει τους δεσμώτες με τη σύγχρονη αθηναϊκή πολιτική κοινωνία (αλλά και κάθε ανθρώπινη κοινωνία).

Στην αθηναϊκή πολιτική κοινωνία η αδικία και η αναξιοκρατία κυριαρχούν, οι δημαγωγοί ασκούν την εξουσία και όχι οι φιλόσοφοι. Οι άνθρωποι ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας, δέσμιοι των παθών τους, των προκαταλήψεων και των ψευδαισθήσεών τους μακριά από την αλήθεια. Έτσι, έμμεσα εισάγεται το θέμα που θα αναπτυχθεί στην μεθεπόμενη ενότητα: το χρέος του απελευθερωμένου δεσμώτη, δηλαδή του φύλακα/φιλοσόφου, που κατάφερε να θεαθεί την Ιδέα του Αγαθού, να ξανακατέβει στο σπήλαιο και να οδηγήσει προς την έξοδο και τους υπόλοιπους δεσμώτες⁶. Ακόμα και η απελευθερωτική προσπάθεια του φιλοσόφου, η οποία θα αναφερθεί παρακάτω, είναι εξαιρετικά επικίνδυνη, δεν μπορεί παρά να συσχετιστεί με την άδικη καταδίκη του Σωκράτη.

Ερμηνεύοντας με όρους πολιτικούς – ιστορικούς κατανοούμε ότι η εικόνα του σπηλαίου, η κοινωνία των δεσμοτών δεν είναι μια ανύπαρκτη κοινωνία, αλλά θα μπορούσε να είναι η σύγχρονη του Σωκράτη αθηναϊκή κοινωνία (ή και κάθε ανθρώπινη κοινωνία) που έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Οι πολίτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία κυριαρχούνται από τα ένστικτα και τα πάθη τους, και δεν αξιοποιούν την ορθή κρίση και τη λογική τους.

⁶ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

- Οι πολιτικοί ηγέτες κινούνται με βάση την ιδιοτέλεια, τον εγωισμό και την ικανοποίηση της πλεονεξίας τους, όπως για παράδειγμα οι δημαγωγοί στην Αθήνα της εποχής του Πελοπονησίου πολέμου.
- Κυριαρχούν το ψέμα, η διαφθορά και η αδικία.

Αναλύοντας λίγο περισσότερο τον μύθο του Σπηλαίου ...

Ερμηνεύοντας το περιεχόμενο του μύθου γνωσιολογικά και οντολογικά ο Πλάτων υποστήριξε ότι η αρχική κατάσταση του ανθρώπου είναι η δέσμευση και η παραμονή του στο σκοτάδι. (πβ. [διδασκτική ενότητα 9] και τις αντιλήψεις του Πλάτωνα για τη λήθη της ψυχής κατά τη στιγμή της φυσικής μας γέννησης, η οποία παγιώθηκε από το βάρος των πλαστών εντυπώσεων με τις οποίες τροφοδοτούν την ψυχή μας οι αισθήσεις). Σε αυτή τη φάση ο άνθρωπος κυριαρχείται από την πλάνη των αισθήσεων σε γνωσιολογικό επίπεδο, και συνάμα από την αδικία σε ηθικό επίπεδο. Αντικρύζει στην αρχή κάποια σκιάδη πραγματικότητα και τόσο συνηθίζει σε αυτή (τον κόσμο των αισθητών και της αδικίας), ώστε χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια κι εξαναγκασμός για να τραβηχτεί στο αληθινό φως του Ήλιου, δηλαδή στον κόσμο των Ιδεών και της Ιδέας του Αγαθού και να καταστεί δίκαιος.

Είναι φανερό ότι η έξοδος από το σπήλαιο σηματοδοτεί την απελευθέρωση του ανθρώπου· δεν πρόκειται μόνο για ελευθερία από τα δεσμά, αλλά και ελευθερία για την κατανόηση της πραγματικότητας και της αλήθειας. Αυτό με τη σειρά του θα επιτρέψει τη δημιουργία μιας δίκαιης πολιτείας, όπου θα κυριαρχεί **η δικαιοσύνη**, και που απορρέει από την **Ιδέα του Αγαθού**. Η απελευθέρωση αυτή θα πραγματοποιηθεί, εάν οι απελεύθεροι δεσμώτες συνειδητοποιήσουν τον ρόλο του ηλιακού φωτός στον ορατό καθημερινό μας κόσμο. Έτσι, θα μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν, σε δεύτερη φάση, και τον ρόλο του Αγαθού στον κόσμο της νόησης.

Η θεωρία των Ιδεών και η Ιδανική Πολιτεία

Η **θεωρία των Ιδεών** αποτελεί σημαντικότατο μεθοδολογικό εύρημα γιατί καθιστά δυνατή, κατά τον Πλάτωνα, την καθαρή επιστημονική γνώση όσο και την γνώση που θα μπορούσε να αφορά τον κόσμο των μεταβαλλόμενων πραγμάτων, για τα οποία δεν μπορούμε να αποκτήσουμε, άμεσα καμία γνώση παρά μονάχα δοξασία. Γίνεται έτσι δυνατό να διερευνηθούν τα προβλήματα μιας μεταβαλλόμενης κοινωνίας και να συγκροτηθεί μια πολιτική επιστήμη.

Στον κοινωνικό χώρο, ανοίγει ένα δρόμο προς κάποιο είδος κοινωνικής μηχανικής και κάνει δυνατή τη διαμόρφωση εργαλείων για την αναχαίτιση της κοινωνικής αλλαγής, αφού εισηγείται τη σχεδίαση μιας «άριστης πολιτείας», τόσο πολύ όμοιας με την Ιδέα μιας πολιτείας, ώστε να μην μπορεί να παρακμάσει⁷.

Ο δυϊσμός του Πλάτωνα⁸

- Η αντίθεση ανάμεσα στο **καθολικό** και στο *επιμέρους*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **Ένα** και τα *Πολλά*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στην **έλλογη γνώση** και στη *δοξασία*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στη **μία, αμετάβλητη και αρχέτυπη πραγματικότητα** και στα *πολλά, διαφοροποιούμενα και απατηλά φαινόμενα*.
- Η αντίθεση ανάμεσα σε **αυτό που γεννά** και σε *αυτό που γεννιέται και πρέπει να παρακμάσει*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **καλό, σε αυτό που διατηρεί** και στο *κακό, αυτό που διαφθείρει*.
- Η αντίθεση ανάμεσα στο **συλλογικό ένα**, δηλαδή **το κράτος που μπορεί να πετύχει τελειότητα και αυτάρκεια**, και στη *μεγάλη μάζα*

⁷ Popper K., *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, τόμος Ι σ. 76

⁸ Popper K., *ό.π.*, σ. 153

του λαού, τα πολλά επιμέρους άτομα, των οποίων η ιδιαιτερότητα πρέπει να κατασταλεί για χάρη της ενότητας του κράτους.

- Η αντίθεση ανάμεσα στο **όραμα μιας ιδανικής κοινωνίας** και στη **μισητή κατάσταση πραγμάτων του σύγχρονου του κοινωνικού χώρου**, με άλλα λόγια την αντίθεση ανάμεσα σε **μια σταθερή κοινωνία** και σε **μια κοινωνία που τελεί σε διαδικασία επανάστασης και αλλαγών**.

Η γλώσσα του κειμένου και τα εκφραστικά μέσα⁹

Η γλώσσα του κειμένου είναι ποιητική και το ύφος γλαφυρό. Το λεξιλόγιο του Πλάτωνα δεν είναι τυπικά φιλοσοφικό και χαρακτηρίζεται από τη φειδωλή χρήση τεχνικών όρων. Αντίθετα, εντυπωσιάζει με την ψευδαίσθηση του καθημερινού λόγου των μορφωμένων που πετυχαίνει στους διαλόγους, με τη χρήση περιφράσεων, μεταφορών και κυρίως παρομοιώσεων που καθιστούν τον λόγο του ποιητικό. Γενικά, ο πλούτος του λεξιλογίου και η απουσία συστηματικής χρήσης φιλοσοφικής ορολογίας αποτελούν υφολογικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την ανάγνωση του πλατωνικού κειμένου προσιτή και ελκυστική. Ενδεικτικά παραδείγματα:

- Η χρήση των επιθέτων «**κατάγειος**», «**σπηλαιώδης**», όπως και η χρήση σύνθετων ρημάτων και ρηματικών τύπων («**καταμένειν**», «**περιάγειν**», «**παρωκοδομημένον**», «**υπερέχοντα**», «**παραφερόντων**») προσδίδουν ακρίβεια και λεπτομέρεια στην περιγραφή του σπηλαίου.
- Οι προτάσεις συνδέονται μεταξύ τους παρατακτικά.
- Πολυσύνδετο σχήμα
- Εκφραστικά μέσα

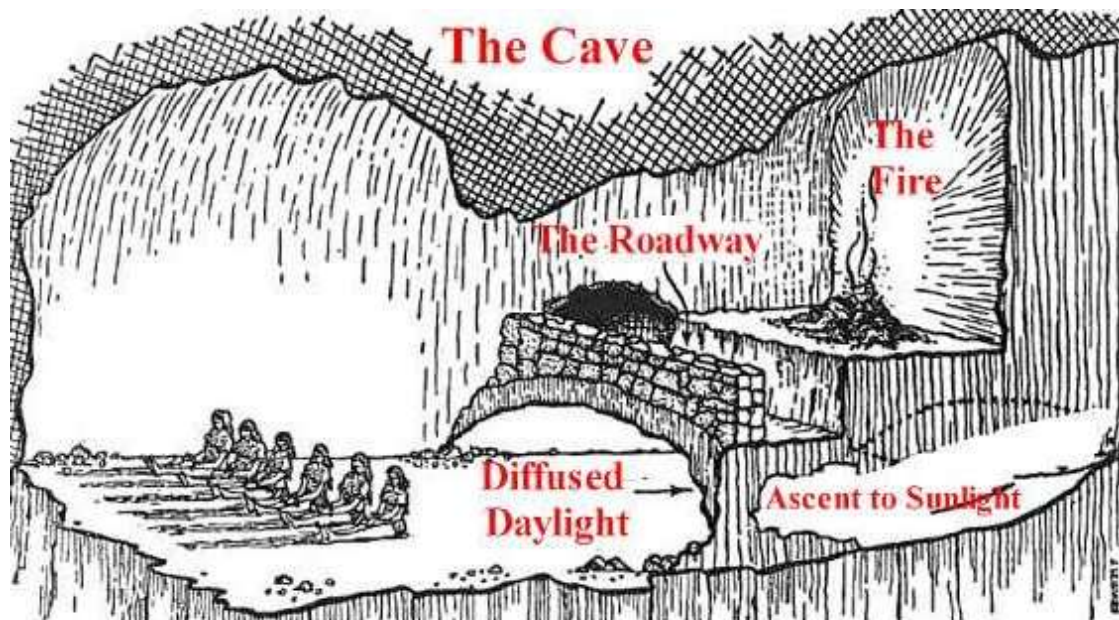
Αλληγορία, Διάλογος (χάρη σ' αυτόν η περιγραφή του σπηλαίου δεν γίνεται μονότονη, αλλά αποκτά ζωντάνια και παραστατικότητα) **Χρήση β' ενικού προσώπου** («**ἀπέिकासον**», «**ιδέ**», «**ᾄρα**» συνδέεται με τον διάλογο και προσδίδει στην περιγραφή αμεσότητα.) **Εικόνες:** η

⁹ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

περιγραφή του σπηλαίου δίνεται με πληθώρα οπτικο-ακουστικών και κινητικών εικόνων.

Λεξιλογικά σχόλια

- **ἀπείκασον** < ἀπεικάζω: εικόνα, εικασία, επιεικής, επιεικώς
- **περιάγειν** < περί + ἄγω: αγωγή, αγωγιάνης, αγωγήμος, αγωγήος, αγωγή, αρχηγός, ξεναγός, οδηγός, αγρός, αγώνας, άξονας, άμαξα, άξιος
- **πρόκειται** < πρό + κεῖμαι: κείμενο, κειμενικός, διακειμενικότητα, κοίτη, κοιτώνας, κοιτίδα, κοιτάζω, κοιμάμαι, κειμήλιο
- **δεικνύασιν** < δείκνυμι: δείχνω, δείγμα, δείκτης, ενδεικτικός, ένδειξη, επιδεικτικός, επίδειξη, παράδειγμα, παραδειγματικός, παραδειγματισμός, υπόδειγμα, υποδειγματικός, υπόδειξη.
- **παραφερόντων** < παρά + φέρω: φερνή (=προίκα), φέρετρο, φορά, φόρος, φοράω, φόρεμα, φέρσιμο, φαρέτρα

Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πλάτωνος Πολιτεία 514a – 515c

Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέικασον τοιούτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. Ἴδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῆσει σπηλαιῶδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούση μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς ἀχένας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἰς τε τὸ πρόσθεν μόνον ὄρᾶν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρωκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους σκευὴ τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοίους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιούτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶε ἂν τι ἑωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιπτούσας;

Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι εἶεν διὰ βίου;

Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο;

Τί μήν;

Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἰοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῆ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἄπερ ὀρῶεν;

Ἀνάγκη.

Τί δ' εἰ καὶ ἡγῶ τὸ δεσμοτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὅποτε τις τῶν παριόντων φθέγγαιτο, οἶε ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριούσαν σκιάν;

Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.

Παντάπασι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθὲς ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.

Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

- α) Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Η σπηλιά των δεσμών έχει ένα άνοιγμα προς το φως του ήλιου.
 2. Το μακρινό φως του ήλιου δημιουργεί τις σκιές μέσα στο σπήλαιο.
 3. Οι δεσμώτες είναι ακινητοποιημένοι.
 4. Οι δεσμώτες πιστεύουν πως οι σκιές συνομιλούν μεταξύ τους.
 5. Ο Σωκράτης παρομοιάζει την αθηναϊκή κοινωνία με τους δεσμώτες μέσα στο σπήλαιο.
- β) Πόσες πηγές φωτός αναφέρονται από τον Σωκράτη και σε τι διαφέρουν μεταξύ τους;
2. Ποια πράγματα αντιλαμβάνονται με τις αισθήσεις τους οι δεσμώτες και γιατί;

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Το κείμενο έχει αλληγορικό περιεχόμενο. Να εντοπίσετε τα σημεία του κειμένου που έχουν αλληγορική σημασία και να τα ερμηνεύσετε.
2. Κατά πολλούς ο μύθος του Σπηλαίου έχει διαχρονική αξία. Συμφωνείτε με αυτή την θέση; Δικαιολογείστε την άποψή σας.

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. α) **κατάγειος** β) **θαυματοποιός**: Να γράψετε στη νέα ελληνική τέσσερα σύνθετα για καθεμία από τις λέξεις με το ίδιο δεύτερο συνθετικό και να δώσετε τη σημασία τους.
2. **ἄτοπον**, **σιγῶ**, **πόρρωθεν**, **φῶς**, **κατάγειος**: Να γράψετε από ένα αντίθετο για καθεμία από τις λέξεις που σας δίνονται.

Άσκηση Παράλληλου Κειμένου

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο κι αντλώντας στοιχεία από το κείμενο αναφοράς, ποια είναι κατά τον Πλάτωνα τα «δεσμά» που καθηλώνουν τους ανθρώπους στην «πλάνη και την αφροσύνη»; Πώς ερμηνεύετε την αντίδραση των ανθρώπων, όταν τους δίνεται η δυνατότητα να απελευθερωθούν από αυτά τα «δεσμά»;

Σκέψου τώρα, είπα εγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η απαλλαγή τους από τα δεσμά και η γιατρεία τους από την πλάνη και την αφροσύνη, αν τύχαινε και τους συνέβαιναν τα εξής: Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να ελευθερωθεί και να γυρίσει το κεφάλι και να περπατήσει και να αντικρύσει το φως ψηλά —κι όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να διακρίνει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους—, τι φαντάζεσαι ότι θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός, αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε πρωτότερα ήταν ανοησίες και ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα κι ότι έχοντας τώρα στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που περνούσαν από μπροστά του τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα΄χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα από εκείνα που του έδειχναν τώρα;

Και πολύ μάλιστα.

Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάξει στο ίδιο το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ΄ εκείνα που μπορεί να βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι εκείνα είναι στ΄ αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του έδειχναν τώρα;

Έτσι, είπε.

Πλάτων, Πολιτεία, 515c-d

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου¹⁰

Παράλληλο 1ο, Όμηρος Οδύσσεια, μ 39-55

- Όπως, οι δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου έχουν στρεβλή αντίληψη της πραγματικότητας (σκιές-ήχοι μέσα στο σπήλαιο), έτσι και οι σύντροφοι του Οδυσσέα, οι οποίοι αν και δεν είναι δεμένοι, δεν μπορούν να ακούν. Από την άλλη ο Οδυσσέας, είναι δεμένος ως αποτέλεσμα της δικής του ελεύθερης βούλησης σε αρμονία με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Επιπλέον, ο Οδυσσέας έχει την ελευθερία να βλέπει και να ακούει, αλλά επιλέγει τον αυτοπεριορισμό και την αυτοδέσμευση.

Παράλληλο 2ο, Φραγκίσκος Βάκων Το Νέον Όργανον, II.38.42

- Ομοιότητες:

- Ο Βάκων χρησιμοποιεί την ίδια αλληγορική έκφραση, ονομάζοντας ως "είδωλα του σπηλαίου" τις ψευδαισθήσεις κάθε ατόμου χωριστά.
- Το φως του ήλιου αξιοποιείται ως αλληγορική εικόνα και στους δύο φιλοσόφους: στον Πλάτωνα φθάνει μέχρι την είσοδο του σπηλαίου, στον Βάκωνα το φως της φύσης φθάνει εξασθενημένο στον ανθρώπινο νου.
- Οι άνθρωποι νοητικά κυριαρχούνται από την πλάνη και τις ψευδαισθήσεις.

- Διαφορές:

- Ο Βάκων είναι εμπειριστής, ο πραγματικός κόσμος είναι ό,τι αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις.
- Το σπήλαιο στον Βάκωνα συμβολίζει τον νου του ανθρώπου και όχι τον κόσμο των αισθήσεων.
- Ως "είδωλα" για τον Βάκωνα είναι οι νοητικές προκαταλήψεις οι οποίες δεν επιβεβαιώνονται, μέσω της παρατήρησης, επαγωγικά και πειραματικά.

¹⁰ Η διδασκαλία των Παραλλήλων Κειμένων και των Κειμένων Αυτενέργειας **δεν είναι υποχρεωτική** και δεν αποτελούν μέρος της διδακτέας-εξεταστέας ύλης.

- Η παραπλανητική χρήση της γλώσσας αποτελεί σημαντική επισήμανση στο πλαίσιο της σωστής φιλοσοφικής προσέγγισης. Άλλωστε ένας από τους βασικούς στόχους της φιλοσοφίας είναι η αποσαφήνιση εννοιών, καθώς η κατάχρηση των αντίστοιχων λέξεων τις αποσυνδέει από το πρωταρχικό σημασιολογικό τους φορτίο και δημιουργεί σύγχυση. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος της παρετυμολογίας στην οποία οι αρχαίοι Έλληνες οδηγούνταν συχνά και την οποία ακολουθούν πολλές φορές και νεότεροι μελετητές θέλοντας να τεκμηριώσουν ισχυρισμούς, αγνοώντας τους κανόνες της γλωσσολογίας.

Οι λέξεις, επίσης, συχνά ορθώνονται μπροστά μας σαν παραμορφωτικοί καθρέφτες. Όσο υπάρχουν αυτές, θα υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος εξαιτίας τους να υποθέτουμε ότι υπάρχουν πράγματα που δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα. Ο Νίτσε αναφέρει χαρακτηριστικά: " ... για κάθε γνώση αναγκαστικά σκοντάφτει κανείς σε πέτρινες, πεθαμένες λέξεις και πάνω εκεί μάλλον το πόδι του σπάει παρά η λέξη."¹¹

Παράλληλο 3ο Ρενέ Ντεκάρτ, Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας, 6ος στοχασμός

- Ο Καρτέσιος πιστεύει ότι τα μαθηματικά είναι το μοντέλο όλων των αληθινών γνώσεων. Στην πραγματικότητα, τα μαθηματικά μελετούν αντικείμενα που παρουσιάζονται στον ανθρώπινο νου με απόλυτη σαφήνεια και άμεση αλήθεια. Οι έγκυρες μορφές σκέψης δεν εξαρτώνται από την παρατήρηση εξωτερικών αντικειμένων και τις αισθήσεις, όπως αλληγορικά περιγράφει ο Πλάτων. Για τον Καρτέσιο ο νους (και όχι οι αισθήσεις) είναι διαφανής για τον εαυτό του και διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία για την κατανόηση της πραγματικότητας, ανάγοντας τα υλικά φαινόμενα σε μαθηματικά αντικείμενα και τα πνευματικά φαινόμενα σε άμεσες αντιλήψεις με αναμφισβήτητα αποδεικτικά στοιχεία. Οι αναφορές του Καρτέσιου στο παράλληλο κείμενο εντάσσονται στο πλαίσιο του μεθοδολογικού σκεπτικισμού που τον διακρίνει.

¹¹ Πελεγρίνη Θ., «Αρχές Φιλοσοφίας» Β' Λυκείου, εκδόσεις ΟΕΔΒ, Αθήνα 1999, σσ. 64-65

Διδακτική Ενότητα 9η - Η αλληγορία του σπηλαίου: η παιδεία

Εισαγωγικά σχόλια

Το απόσπασμα ανήκει στο Β' μέρος της αλληγορίας του σπηλαίου και ειδικότερα στην ερμηνεία της από τον Σωκράτη προς τον Γλαύκωνα. Επικεντρώνεται στο ζήτημα της παιδείας και του τρόπου απελευθέρωσης από τα δεσμά της απαιδευσίας (πλάνης και ψευδαισθήσεων), το βασικό θέμα της αλληγορίας (πβ. 8η ενότητα / «παιδείας τε πέρι και άπαιδευσίας»).

Ερμηνευτικά σχόλια

Η παιδεία των σοφιστών

Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσαι περὶ αὐτῶν, εἴ ταῦτ' ἀληθῆ· τὴν παιδεῖαν οὐχ οἷαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασιν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέναι, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες. Φασὶ γὰρ οὖν, ἔφη.

Ο Πλάτωνας δια στόματος Σωκράτη **απορρίπτει (αποφατική διατύπωση - οὐχ)** την παιδεία στο πλαίσιο της σοφιστικής πρακτικής: η παιδεία **δεν είναι** μία διαδικασία με την οποία η επιστήμη, η ορθή και ασφαλής γνώση, εισάγεται στην ψυχή του "μαθητή" ως δέκτη ερεθισμάτων. Με άλλα λόγια για τον Πλάτωνα μία πληροφορία ή ένα σύνολο πληροφοριών που προσλαμβάνει ο άνθρωπος από εξωτερικές πηγές μέσω των αισθήσεών του δεν συνιστούν έγκυρη και ασφαλής γνώση· πιθανόν να συνιστούν και παραπλάνηση προκαλώντας την ψευδαίσθηση κατοχής της. Για να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό του χρησιμοποιεί μία σύντομη αναλογία-παρομοίωση: **οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες**. Ο Γλαύκων επιβεβαιώνει τη διαπίστωση του φιλοσόφου.

☞ Αξιοσημείωτη η έκφραση **ἐπαγγελλόμενοι** προκειμένου να αναδειχθεί το γεγονός ότι οι σοφιστές κατεβάζουν την υπόθεση της μόρφωσης και την κάνουν επάγγελμά τους εκμεταλλεύσιμο, μεταδίδοντας στους πλούσιους και

φιλόδοξους μαθητές τους γνώσεις ρητορικής, πολιτικής και άλλες (ειδικά αν λάβουμε υπόψη τις μεγάλες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές στις ελληνικές πόλεις μετά τους Περσικούς πολέμους).

Ο Σωκράτης, αντίθετα, δεν άσκησε επαγγελματικά (επ' αμοιβή) τη διδασκαλία, αφού πίστευε ότι δεν μετέδιδε γνώσεις, αλλά βοηθά τον συνομιλητή του να τις ανακαλύψει.

☞ Με την επαναληπτική χρήση της πρόθεσης *έν* (*ένούσης, έντιθέναι, έντιθέντες*) αναδεικνύεται ο εσωτερικός και βιωματικός χαρακτήρας της γνώσης. Γι' αυτό και αυτήν την έντονα βιωματική γνωστική διαδικασία την ονομάζει συμβολικά *ανάμνησιν* (Φαίδων 76a). Αν η γνώση έχει ως στόχο τη σύλληψη της αλήθειας, τότε στοχεύει στην άρση της λήθης (ἄ - λήθεια). Γνωρίζω με άλλα λόγια σημαίνει ξαναθυμάμαι. Κατά τον Πλάτωνα μετά την περιαγωγή της ψυχής μας στους ουράνιους τόπους όπου είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τις ιδέες, συντελέσθηκε το γεγονός της φυσικής μας γέννησης. Τότε η ψυχή μας εισήλθε στο σώμα μας (: ο τάφος της ψυχής). Το γεγονός αυτό στάθηκε η αιτία, ώστε να ξεχάσουμε τις ιδέες. Η λήθη αυτή παγιώνεται κάτω από το βάρος των πλαστών εντυπώσεων με τις οποίες τροφοδοτούν την ψυχή μας οι αισθήσεις μας για τα πράγματα που υπάρχουν γύρω μας. (Δες και Εισαγωγή Φιλοσοφικού Λόγου σ. 31 για την μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη και την ανάμνηση.)

Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνοῦσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατόν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένῃ· τοῦτο δ' εἶναί φαμεν τάγαθόν. Ἥ γάρ; Ναί.

Ο Πλάτων (δια στόματος Σωκράτη) διατυπώνει καταφατικά τη θέση ότι η γνώση και η επιστήμη γεννιούνται μέσα στον άνθρωπο, και γι'αυτό η παιδεία είναι μία εσωτερική διεργασία και όχι εξωτερική. Ο άνθρωπος

απομακρύνεται σταδιακά από το πρόσκαιρο και μεταβαλλόμενο γίνεσθαι (έκ τοῦ γιγνομένου) και οδηγείται στη θέαση του Αγαθού με τρόπο ολιστικό (σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ) που αποτελεί μέρος του σταθερού και αληθινού εἶναι. Επομένως, η αναζήτηση γίνεται για το ποιο είναι αληθινά υπαρκτό: **το εἶναι ἢ το γίνεσθαι** (ερώτημα οντολογικό/μεταφυσικό, αλλά και γνωσιολογικό).

Ο Πλάτων επιχειρεί με μία δεύτερη αναλογία (οἶον) να στηρίξει τη θέση του. Ὅπως το μάτι για να έχει ολοκληρωμένη θέαση του αντικειμένου του απαιτεί συνολική στροφή του ανθρωπίνου σώματος, **έτσι και ο άνθρωπος για να έχει ασφαλή και έγκυρη γνώση, χρειάζεται η ψυχή να προσεγγίσει ολιστικά, βιωματικά το αντικείμενο της γνώσης**. Η γνώση παρουσιάζεται ως δύναμη (τὴν ἐνοῦσαν ἐκάστου δύναμιν) που γίνεται έπειτα ενέργεια με την επίδραση της παιδείας. Απαιτείται μία μεταστροφή - δεοντολογική διατύπωση - (περιακτέον) από τον κόσμο των αισθήσεων προς τον κόσμο των Ιδεών, για μία ολική στροφή της ψυχής προς τον ήλιο (: το Αγαθό), η οποία βέβαια δεν είναι καθόλου εύκολη, όπως γνωρίζουμε και από τον μύθο του Σπηλαίου. Παράλληλα με το **θρωμένη** υποδηλώνει τη συναίρεση των αισθητηριακών και νοητικών γνωστικών δυνατοτήτων του ανθρώπου για να προσεγγίσει το πιο φωτεινό τμήμα του όντος (**τοῦ ὄντος τὸ φανότατον**), της αληθινής πραγματικότητας, το οποίο δεν είναι άλλο από την ιδέα του Αγαθού.

Ο Γλαύκων επιβεβαιώνει τη θέση του Σωκράτη με μία μονολεκτική καταφατική διατύπωση.

☞ Αυτή η **περιαγωγή**, η στροφή προς νέες κατευθύνσεις, ισοδυναμεί πρακτικά με **αντιστροφή του ομηρικού κόσμου**. Ενώ στον ομηρικό κόσμο η μεταθανάτια ζωή (ομηρικός Άδης) τοποθετείται σε ένα σπήλαιο, στον Πλάτωνα συμβαίνει το αντίστροφο, αφού η καθημερινή επίγεια ζωή τοποθετείται σε ένα Σπήλαιο, σε έναν Κάτω Κόσμο. Έτσι, η ψυχή δεν είναι η σκιά του σώματος, αλλά το σώμα η σκιά της ψυχής· η δίχως νόημα φασματική κίνηση της νεκρικής ύπαρξης της ψυχής στον Άδη (Όμηρος) αποδίδεται στις δίχως νόημα πράξεις των ανθρώπων, οι οποίοι δεν βγαίνουν

από το σπήλαιο της ανθρώπινης ύπαρξης για να αντικρύσουν τις αιώνιες ιδέες που είναι ορατές στον Ουρανό. Αυτή η αντιστροφή καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τα σχήματα σκέψης στο πλαίσιο της Δυτικής φιλοσοφίας¹². Για τον Πλάτωνα χρειάζεται η φιλοσοφική παιδεία προκειμένου να πραγματοποιήσει αυτή την ολική μεταστροφή της ύπαρξης, ώστε ο άνθρωπος να μπορεί να βλέπει, πάνω από τα επιμέρους αντικείμενα, την ουσία του καθενός και να αντιλαμβάνεται νοητικά την Ιδέα τους. Μόνο ο φύλακας/φιλόσοφος έχει μία διαφοροποιημένη στάση απέναντι στην πραγματικότητα, αφού μόνο αυτός είναι ικανός για τη γνώση των Ιδεών. Στην ουσία έχουμε ένα γνωσιολογικό και συνάμα οντολογικό επαναπροσανατολισμό.

☞ Σε αυτή την παράσταση της στροφής της κεφαλής και της κατεύθυνσης του βλέμματος στο θεϊκό Αγαθόν ριζώνει και η χριστιανική εκδοχή της θρησκευτικής μεταστροφής. Η μεταφορά της λέξεων (**περιαγωγή, περιστροφή, μεταστροφή** με τα αντίστοιχα ρήματα) στο βίωμα της χριστιανικής πίστης συντελέστηκε στο έδαφος του παλαιοχριστιανικού πλατωνισμού¹³.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾷστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι. Ἔοικεν γάρ, ἔφη.

Ο Σωκράτης καταλήγει στο **συμπέρασμα** (τοίνυν) του συλλογισμού του διατυπώνοντας έναν ορισμό της παιδείας: πρόκειται για την τέχνη που θα βοηθήσει την ψυχή στη μεταστροφή της από τον κόσμο των αισθητών ὄντων στον νοητό κόσμο των Ιδεών, ώστε να καταφέρει να θεαθεί τις Ιδέες και την Ιδέα του Αγαθού. Αντικείμενο διερεύνησης είναι με ποιο τρόπο θα επαναπροσανατολιστεί η ψυχή όσο γίνεται πιο εύκολα και πιο

¹² Arendt H. Η ανθρώπινη κατάσταση, Αθήνα, 1986, σσ. 395-6

¹³ Σκουτερόπουλος Ν., ό.π., σ. 865

αποτελεσματικά (**ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα**). Διευκρινίζεται ὅτι ἡ γενικότερη παιδαγωγική αρχή που διέπει τὴν πλατωνική παιδεία δεν συνίσταται στὴν προσφορά ἐτοιμῆς γνώσης στὴν ψυχὴ (**οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι**), ἀλλὰ στο να αποδεσμεύεται μέσα της και να ενεργοποιείται ὅ,τι καλύτερο υπάρχει ἤδη λανθανόντως σε αὐτήν· και τούτο επιτυγχάνεται με τὸ να κατευθύνεται ἡ ψυχὴ στα σωστά αντικείμενα (**οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει**), ἐν προκειμένῳ **πρὸς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον**. Μόνο ἔτσι μπορεῖ να παραχθεῖ μια γνώση ριζωμένη μέσα στον ἄνθρωπο, βιωμένη και ἀνθεκτικὴ στὴ λήθη.

Ὁ Γλαύκων επιβεβαιώνει με συντομία για ἄλλη μια φορά τὴ θέση του φιλοσόφου. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ χρήση του ρήματος (ἔοικεν) που ἀπαντᾷ στὴ δυνητικὴ ευκτικὴ (τέχνη ἂν εἴη), που χρησιμοποίησε ὁ Σωκράτης. Και οι δύο ρηματικοὶ τύποι δηλώνουν μετριοπάθεια, ἀπουσία δογματισμοῦ.

Αἰ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος—τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθουσι καὶ ἀσκήσεσιν—ἢ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὔσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρήσιμόν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερόν γίγνεται.

Μέχρι τώρα ὁ Σωκράτης αναφερόταν στὴ νοητικὴ λειτουργία του ἀνθρώπου και ἄρα στο λογιστικόν μέρος της ψυχῆς. Τώρα στρέφει τὴν προσοχή του στις θεωρούμενες και ὡς ἀρετές (**καλούμεναι**) που ἀναφέρονται στα ἄλλα δύο μέρη της ἀνθρώπινης ψυχῆς (θυμοειδές και ἐπιθυμητικόν) π.χ. στὴ γενναιότητα και τὴ μεγαλοψυχία, ἀλλὰ και στὴν ἐγκράτεια (στο φαγητό, στο ποτό, στον ἔρωτα κλπ). Οι ἀρετές αὐτές δεν προϋπάρχουν μέσα μας, ἀλλὰ γεννιούνται και προάγονται μέσω του ἐθισμού και της ἀσκήσεως (ἐξωτερικὴ διαδικασία) ὡπως και οι σωματικὲς ἀρετές.

Αντίθετα ἡ διανοητικὴ ικανότητα του ἀνθρώπου, ἡ **φρόνησις** (λογικὴ ικανότητα), στὴν ὁποία ἐπανερχεται ὁ Σωκράτης, ἀποτελεῖ ἕνα ἐσωτερικὸ

δεδομένο έχοντας προέλευση περισσότερο θεϊκή (παντός μᾶλλον **θειοτέρου**) από οτιδήποτε άλλο έχει ο άνθρωπος και χωρίς να χάνει ποτέ τη δύναμή της. Στον άνθρωπο, ωστόσο, επαφίεται ο τρόπος που θα διαχειριστεί αυτή την έμφυτη ικανότητα. Αν στραφεί προς τη θέαση του νοητού κόσμου των Ιδεών και της Ιδέας του Αγαθού, μπορεί να λειτουργήσει με τρόπο που να αποβαίνει χρήσιμη και ωφέλιμη, ενώ όταν στρέφεται προς τον κόσμο των αισθητών, αποβαίνει άχρηστη και βλαπτική (πβ. αντιθετικά ζεύγη: **χρήσιμον - ἄχρηστον, ὠφέλιμον-βλαβερόν**).

Σε επόμενες Διδακτικές Ενότητες (12-15) θα δούμε ότι και ο Αριστοτέλης αποδίδει στον εθισμό και την έμπρακτη εξάσκηση καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη της ηθικής αρετής. Έχει ειπωθεί ότι οι αριστοτελικές αναφορές στα Ηθικά Νικομάχεια αποτελούν ένα υπόμνημα σε αυτό το χωρίο της Πολιτείας...

☞ Η αντίθεση **φως-σκοτάδι** είναι εμβληματική στο πλαίσιο του μύθου του Σπηλαίου. Δες και το εισαγωγικό διάγραμμα στην προηγούμενη ενότητα πβ. αντίθεση παιδείας-απαιδευσίας. Η παιδεία διαφωτίζει και απελευθερώνει. Ο απελεύθερος δεσμώτης αποδεσμεύεται όχι εξωτερικά και επιφανειακά, αλλά επιχειρεί μία ουσιαστική και υπαρξιακή μεταστροφή, μία αλλαγή του όλου ανθρώπου και της σχέσης του με τον κόσμο.

☞ **Ο Σωκράτης ταυτίζει την αρετή με τη γνώση.** Πρόκειται για μία βιωμένη γνώση, θέαση του Αγαθού, η οποία εσωτερικευμένη πια, αποβαίνει αυτόματα πράξη. **Ούδεις ἐκὼν κακός.**

☞ **Ο Αριστοτέλης** δεν λησμονούσε τη βασική σωκρατική θέση ότι η αρετή είναι γνώση, αλλά **δεν μπορούσε να τη δεχτεί όπως είχε διατυπωθεί.** Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι στην ηθική δεν μπορούμε να ξεκινούμε, όπως έκανε ο Πλάτων, από τη γενική *παράσταση* της Ιδέας του Αγαθού.

Κείμενο Αναφοράς: Πλάτων Πολιτεία 518b-519a

Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσει περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ· τὴν παιδείαν οὐχ οἶαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασὶν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέναί, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες.

Φασὶ γὰρ οὖν, ἔφη.

Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνούσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη· τοῦτο δ' εἶναί φαμεν τὰγαθόν. Ἦ γάρ;

Ναί.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιεγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥῆσά τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.

Ἔοικεν γάρ, ἔφη.

Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος—τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνούσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν—ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὔσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιεγωγῆς χρήσιμόν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερὸν γίγνεται.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

1. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.

1. Κατά τον Σωκράτη η γνώση ενυπάρχει στην ψυχή του ανθρώπου και δεν μεταδίδεται έξωθεν.
2. Ο Σωκράτης προτείνει ο άνθρωπος να στραφεί από την μεταβαλλόμενη πραγματικότητα στην σταθερή πραγματικότητα των Ιδεών και της Ιδέας του Αγαθού.

3. Η παιδεία κατά τον Σωκράτη είναι μία τέχνη που εμφυτεύει στον νου τη δύναμη της γνώσης.
 4. Η ανδρεία, η σωφροσύνη είναι αρετές της ψυχής οι οποίες εμφυτεύονται στην ψυχή με τον εθισμό και την άσκηση.
 5. Επαφίεται στον κάθε άνθρωπο για το πώς θα αξιοποιήσει τον νου του ώστε να κατακτήσει την αρετή της φρόνησης.
2. Ο Σωκράτης προκειμένου να γίνει πιο κατανοητός χρησιμοποιεί αναλογίες-παρομοιώσεις. Να τις καταγράψετε από το αρχαίο κείμενο και να παρουσιάσετε τα μέρη κάθε αναλογίας.

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Πώς αντιλαμβάνεται την παιδεία ο Σωκράτης; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο κείμενο.
2. Πόσα είδη αρετών υπάρχουν κατά τον Σωκράτη; Σε ποια σημεία διαφοροποιούνται μεταξύ τους;

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. Να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα της στήλης Α΄ με τα δεδομένα της στήλης Β΄. Δύο λέξεις της στήλης Β΄ περισσεύουν.

Α΄	Β΄
1. φασιν	α. διάσημος
2. σημαίνει	β. διαφήμιση
3. περιακτέον	γ. διαγωγή
4. άνασχέσθαι	δ. διάθεση
5. ἔθεσι	ε. διάκριση
	στ. περιοχή
	ζ. συνήθεια

2. Να γράψετε από δύο ομόρριζα της αρχαίας ή της νέας ελληνικής για τις παρακάτω λέξεις: **ὄφθαλμοῖς, φανόν, τετραμμένω, ἔοικεν.**
3. Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις ομόρριζες με τις ακόλουθες: **λήθαργος, κάτοπτρο, εργασία, επαγωγή, σχεδόν, ποιητής, εικασία, κλητήρας, φρενοβλαβής, όλεθρος.**

Ασκήσεις παραλλήλων κειμένων

Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο (Α ή Β), να εντοπίσετε ομοιότητες σε σχέση με τα όσα αναφέρονται στο κείμενο αναφοράς. Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με στοιχεία από τα δύο κείμενα.

Α. Διότι αυτό ακριβώς είναι η γνώση· δηλαδή να αποκτά κάποιος γνώση, να την κρατά και να μην την χάνει· ή δεν λέμε, Συμμία, λήθη αυτό ακριβώς, δηλαδή την απώλεια της γνώσης; Αν βέβαια, αφού χάσαμε με τη γέννησή μας, νομίζω, τη γνώση που είχαμε προτού γεννηθούμε και ύστερα στηριγμένοι στις αισθήσεις μας ξαναποκτούμε τις γνώσεις που είχαμε σε προγενέστερη χρονική περίοδο, δεν συμπεραίνουμε από αυτό ότι αυτό που ονομάζουμε μάθηση είναι η ξαναπόκτηση μας γνώσης που την είχαμε; Αν αυτό το ονομάσουμε ανάμνηση, δεν θα ήταν σωστή η ονομασία; Διότι μας φάνηκε δυνατό αυτό τουλάχιστον, δηλαδή, όταν αντιληφθεί κάποιος κάτι ή με την όραση ή με την ακοή ή με μία άλλη αίσθηση, να βάλει στο νου του με αφορμή αυτό κάτι άλλο που είχε λησμονήσει και πλησιάζει σε αυτό, είτε ανόμοιο είτε όμοιο.

Πλάτων, Φαίδων 75e-76a

Β. Επειδή λοιπόν η ψυχή και αθάνατη είναι και πολλές φορές γεννήθηκε και έχει δει όλα τα πράγματα και όσα είναι εδώ και όσα είναι στον Άδη, δεν είναι τίποτε που να μην το έχη μάθει. Όστε καθόλου παράξενο να μπορή αυτή και για την αρετή και για τα άλλα να ξαναθυμηθή όσα και πριν ήξερε. Και επειδή όλη η φύση έχει ομοιογένεια και η ψυχή τα έχει μάθει όλα, τίποτε δεν εμποδίζει, αν ένα μόνο ξαναφέρη κανείς στο νου του —αυτό δα οι άνθρωποι το ονομάζουν μάθηση— μόνος του να ξαναβρή όλα τα άλλα,

φτάνει να έχει θάρρος και να μην αποκάμη ερευνώντας· γιατί η έρευνα και η μάθηση στο σύνολό τους ανάμνηση είναι.

Πλάτων, Μένων, 81d

Επισημάνσεις στα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο Επίκουρος, Επιστολή στον Ηρόδοτο, 38

- **Πρώτο βήμα:** ο ακριβής, ορθός ορισμός των εννοιών - η διερεύνηση της ιδέας εκάστου των όντων (πρωταρχικό νόημα) (εν μέρει προσέγγιση της πλατωνικής άποψης)

- **Δεύτερο βήμα:** εμπιστοσύνη στις παραστάσεις είτε του νου είτε των επιμέρους αισθήσεων, καθώς και στα συναισθήματα ηδονής και πόνου (εμφανής διαφοροποίηση από τον Πλάτωνα)

Για τον Επίκουρο οι αισθήσεις είναι αξιόπιστες, ενώ για τον Πλάτωνα όχι. Επιπλέον, τα συμπεράσματα της λογικής πρέπει να ελέγχονται από τη μαρτυρία των αισθήσεων. Τέλος, για τον Επίκουρο υπάρχουν παραστάσεις που δρουν απευθείας στο νου (ο νους είναι το ίδιο υλικός με οποιοδήποτε άλλο σημείο του σώματος μας) π.χ. για να εξηγήσουμε την αντίληψή μας για τους θεούς, για να εξηγήσουμε τις εικόνες που βλέπουμε στα όνειρά μας¹⁴. Ο Πλάτωνας διαφοροποιείται σε όλα, καθώς θεωρεί πως η αληθινή και ασφαλής γνώση αφορά κατεξοχήν την υπέρβαση της υλικής πραγματικότητας.

Παράλληλο 2ο Ζαν Ζακ Ρουσό, Αιμίλιος ή Περί αγωγής

- Κατά τον Ρουσό ο άνθρωπος, όταν είναι παιδί, διαθέτει ήδη κάποιες δυνάμεις είτε νοητικές είτε σωματικές, δοσμένες από τη φύση· είναι απαραίτητο α) να αφήσουμε το παιδί να τις αξιοποιήσει και β) να τις ενισχύσουμε επειδή είναι ανεπαρκείς. Σημαντικός είναι και ο ρόλος του εθισμού. Η πρόταση του Ρουσό είναι μία ζωή στραμμένη και σύμφωνη με τη φύση, απαλλαγμένη από τις αρνητικές επιδράσεις της κοινωνίας. Επιπλέον

¹⁴ Sharples R.W., Μία Εισαγωγή στην Ελληνιστική Φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι και Σκεπτικοί, εκδόσεις Θύραθεν, Αθήνα 2002, σσ.43-44

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Ο.Π. Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ - 3η Θεματική Ενότητα

Ι.Π. Αμπελάς, Δρ Φιλοσοφίας - Φιλολόγος

αποκλείει τη φαντασία. Τέλος ο Ρουσό μιλά για εκπαίδευση παιδιών. Σε κάθε περίπτωση και οι δύο φιλόσοφοι αντιλαμβάνονται τη γνώση ως προσωπική κατάκτηση.

Διδακτική ενότητα 10η - Η αλληγορία του σπηλαίου: οι φιλόσοφοι

Εισαγωγικά σχόλια

Ο Πλάτωνας ολοκληρώνει την αλληγορία του σπηλαίου αναφερόμενος στην κατάσταση των δεσμοτών μέσα στο σπήλαιο και στην πορεία του απελευθερωμένου δεσμότη προς την έξοδο. Το πρόβλημα είναι ότι όσοι ανεβαίνουν στον κόσμο των Ιδεών θέλουν να παραμείνουν εκεί και δείχνουν απροθυμία να ασχοληθούν με τους άλλους ανθρώπους και με τη διακυβέρνηση της πόλης, παρόλο που είναι οι μόνοι κατάλληλοι. Έτσι, ο Πλάτων θίγει το θέμα που είδαμε και στην εισαγωγή του σχολικού εγχειριδίου, ποιος δηλαδή είναι ο κατάλληλος ηγέτης. Έχει προηγηθεί ο προβληματισμός του σχετικά με την αδυναμία λειτουργίας της δημοκρατίας, τους δημαγωγούς, οι οποίοι κολάκευαν και εξαπατούσαν τον λαό, την ανάθεση αξιωμάτων με κλήρωση σε πρόσωπα ανάξια. Ποιος, λοιπόν, θα αναλάβει να βγάλει την πολιτεία από αυτή την κατάσταση; Αυτό το θέμα θα προσπαθήσει να διερευνήσει σ' αυτή την ενότητα.

Ερμηνευτικά σχόλια

έν παιδεία έωμένους διατρίβειν διά τέλους· Αρχική σημασία της λέξης είναι *αυτό που πρέπει να μάθει το παιδί*, η ανατροφή, η διαπαιδαγώγηση του παιδιού. Από τον 5^ο, όμως, αιώνα και εξής ως όρος της παιδαγωγικής δηλώνει τη γενική καλλιέργεια (σωματική και πνευματική), που αποτελεί προνόμιο μόνο του ανθρώπου (γι' αυτό άλλωστε και στα λατινικά αποδίδεται με τον όρο humanitas). Βάση της παιδείας είναι για τον Πλάτωνα η μουσική (λογοτεχνία, τραγούδι, καλλιέργεια της καλλιτεχνικής ευαισθησίας) και γυμναστική. Παιδείωση είναι η πορεία προς την παιδεία (Πλατ. Όροι 410: *παίδευσις παιδείας παράδοσις*).

Συγκεκριμένα, για τον Πλάτωνα **παιδεία** είναι η στροφή της ψυχής προς την Ιδέα του Αγαθού, η δύσκολη πορεία από την άγνοια στη γνώση

(δες την προηγούμενη ενότητα). Σε άλλο σημείο της *Πολιτείας* ο Πλάτωνας αναφέρει ότι η παιδεία παρέχεται για το σώμα με τη γυμναστική και για την ψυχή με τη μουσική.

Το πρόγραμμα της παιδείας κατά τον Πλάτωνα¹⁵

Η γυμναστική και η μουσική αποτέλεσαν τη βάση για τη μόρφωση των φυλάκων ασκώντας τους σε καλές συνήθειες (βλ. Εισαγωγή). Η γυμναστική και η μουσική (η δεύτερη, με την ευρύτερη σημασία της λέξης, περιελάμβανε όλες τις φιλολογικές σπουδές) συσχετίζονται από τον Πλάτωνα με τα δύο στοιχεία του χαρακτήρα, δηλαδή το θυμοειδές και το επιθυμητικό. Οι μελλοντικοί φύλακες πρέπει να συνδυάζουν αυτά τα δύο χαρακτηριστικά. Όμως, αυτά τα μαθήματα δεν επαρκούν για την αληθινή γνώση.

Ο Πλάτων προτείνει (4) τέσσερα μαθήματα που θα οδηγήσουν προς την αληθινή γνώση: αριθμητική ⇒ γεωμετρία – στερεομετρία ⇒ αστρονομία ⇒ αρμονική (= η επιστήμη της μουσικής, σε αντιδιαστολή προς την πρακτική της). Όλες αυτές οι επιστήμες συγγενεύουν, αφού γεφυρώνουν τα αισθητά με τα νοητά (στη γεωμετρία είναι απαραίτητο το αισθητό σχήμα για να γίνει αντιληπτή η ιδέα π.χ. του τριγώνου), είναι οι επιστήμες της «διάνοιας» που ανοίγουν τον δρόμο προς τη βαθύτερη πραγματικότητα, τον δρόμο της διαλεκτικής. Η αξία των μαθηματικών έγκειται στο ότι αποτελούν τη φυσική σκάλα για την ανύψωση πάνω από τα επιμέρους αισθητά. Στόχος των μαθηματικών θα είναι η ανακάλυψη των κοινών αρχών, μέσω των οποίων ενώνονται όλα τα αντικείμενα που διδάχθηκαν δίχως τάξη.

Η **διαλεκτική** δεν είναι άλλη απ' τη φιλοσοφία, που δίνει λόγο γι' αυτό που πραγματικά υπάρχει είναι ένας διάλογος της ψυχής με τον εαυτό της σε μια κίνηση αυτοεξέτασης και αυτοσυνειδησίας αναζητώντας το ίδιο το Είναι, φτάνοντας στο **άνυπόθετον**, σε αυτό δηλαδή που δεν μπορεί να ειπωθεί δηλαδή, που είναι το ίδιο το Αγαθό. Σε αυτή τη μελέτη της διαλεκτικής-φιλοσοφίας οι επιλεγμένοι νέοι θα δοκιμάζονταν και θα

¹⁵ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σσ. 84 - 86

αποδείκνυαν την αξία τους· με αυτόν τον τρόπο θα αποκλείονταν αυτοί που δεν διέθεταν τη φιλοσοφική φύση.

Στο απόσπασμα υπάρχει μια εμφανής σύγκριση ανάμεσα σε όσους δεν διαθέτουν κατάλληλη παιδεία και σε όσους είναι κάτοχοί της.

Αναλυτικότερα:

Οί άπαιδευτοι

Σύμφωνα με τον μύθο του Σπηλαίου πρόκειται για τους «δεσμώτες» και τους «απελεύθερους δεσμώτες» που παρέμειναν μέσα στο Σπήλαιο της φαινομενικότητας, της πλάνης και των ψευδαισθήσεων.

Στο πλαίσιο της ιδανικής Πολιτείας του Πλάτωνα εντάσσονται στην τάξη των «δημιουργών».

Στην αθηναϊκή κοινωνία της εποχής του Πλάτωνα εντάσσονται οι πολίτες, καθώς και οι τυχαίοι και αφιλοσόφητοι πολιτικοί που δεν μπορούν να προβούν στις αναγκαίες διακρίσεις του τι είναι καλό πραγματικά και τι κακό, αδυνατούν να δώσουν λύσεις με όπλο τον ορθό λόγο και τη διαλεκτική.

Με βάση το απόσπασμα έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

1) ***ἄπειροι ἀληθείας***· Όσοι δεν έχουν γνωρίσει την αλήθεια, έχουν στραμμένα τα μάτια της ψυχής τους προς τα αισθητά και είναι

Οί ἐν παιδείᾳ ἑώμενοι

Σύμφωνα με τον μύθο του Σπηλαίου πρόκειται για τους «απελεύθερους δεσμώτες» που ολοκλήρωσαν μετά από εξαναγκασμό την κοπιαστική ανοδική πορεία και βγήκαν έξω από το Σπήλαιο, στον κόσμο της πραγματικότητας και της αλήθειας.

Στο πλαίσιο της ιδανικής Πολιτείας του Πλάτωνα εντάσσονται στις τάξεις των «φυλάκων και των φιλοσόφων».

Στην αθηναϊκή κοινωνία της εποχής του Πλάτωνα εντάσσονται οι πολίτες που αντιστέκονται αξιοποιώντας τη δύναμη του ορθού λόγου και της φιλοσοφίας, όπως για παράδειγμα ο δάσκαλός του ο Σωκράτης.

Με βάση το απόσπασμα έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

1) ***οἱ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονες***· αγαπούν πάνω απ' όλα την αλήθεια και το Είναι, στρέφονται προς τις ιδέες αποβλέποντας στο

συμβιβασμένοι με την καθιερωμένη εμπειρία¹⁶.

2) οὐκ ἔχουσιν ἕναν σκοπόν· δεν έχουν υψηλό σκοπό, τον ἕναν σκοπόν, αλλά αποβλέπουν στην ικανοποίηση του προσωπικού τους συμφέροντος (ιδιοτέλεια). Επομένως, είναι ανεπαρκείς για τη διοίκηση μιας ιδανικής κοινωνίας που θα στοχεύει στη δικαιοσύνη. Στην κατηγορία αυτή εντάσσει ο Πλάτωνας και τους πολιτικούς ηγέτες της εποχής του, χωρίς να κάνει εξαίρεση ούτε για τον Περικλή και τον Θεμιστοκλή. Κατά τη γνώμη του, είναι κι αυτοί υπεύθυνοι για την καταστροφή της Αθήνας, γιατί φρόντισαν περισσότερο για την υλική (οικονομική-στρατιωτική) ανάπτυξη της πόλης και λιγότερο για τη δικαιοσύνη και την πνευματική ζωή των πολιτών¹⁷.

3) **δεν** διαθέτουν τὰς βελτίστας φύσεις.

4) **δεν** έχουν γνωρίσει το Αγαθό και συνολικά τον Κόσμο των Ιδεών.

φως της αλήθειας¹⁸.

2) έν παιδεία ἔώμενοι· Κάτοχοι μιας παιδείας νοημένης όχι σύμφωνα με τις σοφιστικές αντιλήψεις, που την αντιλαμβάνονταν ως μια εμφύτευση μέσα στην ανθρώπινη ψυχή καινούργιων δυνάμεων, αλλά σαν μια στροφή προς την αληθινή γνώση και προς το Είναι (= αληθινή πραγματικότητα).

3) δεν έχουν την ιδιοτέλεια των άλλων

4) ἐκόντες οὐ πράξουσιν· Η φράση είναι ενδεικτική της αρχικής απροθυμίας των φιλοσόφων να αναλάβουν οποιαδήποτε πολιτική δράση απολαμβάνοντας την ευτυχία του θεωρητικού βίου. Είναι αποστασιοποιημένοι απ' ό,τι συμβαίνει γύρω τους, ίσως γιατί θεωρούν προσβλητικό να ασχοληθούν με τις μάζες είτε γιατί απεχθάνονται τις πολιτικές ενασχολήσεις.

Άλλωστε η κάθοδος στις σκιές του σπηλαίου, ανάμεσα στα σκοτάδια και τις κακίες των ανθρώπων, είναι πάντοτε άχθος, θυσία και πόνος. Τέτοιοι είναι οι απόκοσμοι, οι ξεχωριστοί που επιλέγουν να στέκουν πέρα και έξω από την τύρβη των εγκοσμίων.

5) διαθέτουν **τὰς βελτίστας φύσεις**.

6) έχουν γνωρίσει το Αγαθό και τον Κόσμο των Ιδεών.

¹⁶ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σ. 72

¹⁷ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

¹⁸ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σ. 72

7) μη επιτρέπειν αυτοῖς ὁ νῦν ἐπιτρέπεται· είναι υποχρέωση του φιλοσόφου τελικά να αφιερώσει τα καλύτερα χρόνια της σταδιοδρομίας του στο δύσκολο έργο της διακυβέρνησης με ανιδιοτέλεια, με πίστη και αυταπάρνηση προς την πόλη.

Η πολιτική λειτουργία της παιδείας

Η φιλοσοφική παιδεία έχει μια συγκεκριμένη πολιτική λειτουργία: θέτει μια χαρακτηριστική σφραγίδα στους κυβερνώντες και εγκαθιδρύει ένα φραγμό ανάμεσα σε αυτούς και στους κυβερνώμενους. Η πλατωνική σοφία αποκτάται κυρίως με σκοπό να εγκαθιδρυθεί μια μόνιμη πολιτική διακυβέρνηση της μιας τάξης. Η μεταρρύθμιση της Πολιτείας - εννοείται ότι πρόκειται για πολιτική και ηθική μεταρρύθμιση, εφόσον για τον Πλάτωνα η ηθική δεν διαχωρίζεται από την πολιτική - προϋποθέτει και υποδηλώνει την, εκ προοιμίου, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.¹⁹ Και αυτό γιατί ο έλεγχος της διαδοχής στην ηγεσία πρέπει να είναι εκπαιδευτικός, βασισμένος σε μια αρκετά αυστηρή και συγκεντρωτική αντίληψη για τη μάθηση – πάνω στην αυθεντία του μορφωμένου ειδήμονα, δηλαδή του φιλοσόφου.²⁰

[Έχει ειπωθεί πως ο Πλάτων υπήρξε ο επινοητής τόσο των δευτεροβάθμιων σχολείων όσο και των πανεπιστημίων μας. Πράγματι ισχύει κάτι τέτοιο, ωστόσο το αίτημα για μια θεσμική επιλογή των πνευματικών ηγετών θέτει σε κίνδυνο την ίδια τη ζωή, όχι μόνο της επιστήμης, αλλά και του πνεύματος. Γιατί τελικά η εκπαίδευση καταντά να έχει ως αποκλειστικό στόχο την επιλογή των καλύτερων. Έτσι αντί σήμερα ο σπουδαστής να ενθαρρύνεται να αφοσιωθεί στις σπουδές του για χάρη των ίδιων των σπουδών του, σπουδάζει για χάρη της προσωπικής του σταδιοδρομίας²¹.]

¹⁹ Kouřè ΑΙ., Φιλοσοφία και Πολιτεία. Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1990 σ. 90

²⁰ Popper K., ό.π. σ. 230

²¹ Popper K., ό.π. σ. 227- 8

Η σημασία της ορθής παιδείας κατά τον Πλάτωνα

Η ζωή όσων έχουν λάβει ορθή παιδεία διαφέρει απ' εκείνη των απαίδευτων. Μια τέτοια παιδεία καθοδηγεί το θείο στοιχείο που ενυπάρχει στον άνθρωπο (δηλαδή την ψυχή του), προς την αληθινή περιοχή του Είναι και προϋποθέτει την αποκάθαρση της ψυχής από τις γήινές της επιθυμίες (πάθη, κατώτερα έστικτα). Έτσι, τελικά απαλλαγμένοι από την πλεονεξία και την ιδιοτέλεια οι κάτοχοι μιας τέτοιας παιδείας απολαμβάνουν την απόλυτη ευδαιμονία και ψυχική αγαλλίαση, που τους προσφέρει η θέαση του Αγαθού. Οι άνθρωποι αυτοί βρήκαν την οδό της ευτυχίας. Αλλά ο Πλάτωνας, όπως θα φανεί στη συνέχεια, πιστεύει ότι δεν μπορεί να κερδίσει ο φιλόσοφος τη λύτρωση, αν δεν προσφέρει στην κοινωνία του, αν δεν γίνει ο ίδιος βασιλιάς-φιλόσοφος. Κι αυτό γιατί σκοπός των κόπων των βασιλέων-φιλοσόφων είναι να αφήσουν το κράτος όπως το βρήκαν και να εκπαιδεύσουν την επόμενη γενιά να προχωρήσει το έργο τους με την ίδια πίστη προς τον ίδιο σκοπό.

έν μακάρων νήσοις΄ χρήση του στοιχείου της μεταφοράς για έμφαση και προβολή της επιθυμίας των φιλοσόφων να μείνουν απομονωμένοι πέρα απ' τις συνηθισμένες δραστηριότητες.

τῶν οἰκιστῶν΄ οι θεμελιωτές της ιδεώδους πολιτείας, δηλαδή ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

Ο ρόλος της φύσης στη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της πλατωνικής φιλοσοφίας²²

τάς βελτίστας φύσεις΄ Ο Πλάτων πιστεύει (σωστά ή λάθος δεν μας ενδιαφέρει) ότι το κληρονομικό στοιχείο (ή φύσις) αποτελεί ισχυρή διανοητική και ηθική δύναμη. Μέρος της αντίληψης του Πλάτωνα αποτελεί η ιδέα ότι ο άνθρωπος, στα πρώτα στάδια της ζωής του, πρέπει να βρίσκεται

²² Taylor A. E., ό.π. σ. 323

κάτω από στενή παρακολούθηση και να υποβάλλεται σε πολλαπλές δοκιμασίες του χαρακτήρα και της ευφυΐας του. Πρέπει να υπάρχει κάθε δυνατή ευκαιρία για τον εντοπισμό των άξιων και των ανάξιων, με στόχο τον προβιβασμό των άξιων και των υποβιβασμό των ανάξιων. Η τροποποίηση αυτή της αρχής του κληρονομικού δικαιώματος που μέχρι εκείνη την εποχή στηριζόταν στην αριστοκρατική – ευγενική καταγωγή ανεξάρτητα από τυχόν πνευματικές-μορφωτικές ικανότητες, επιτρέπει την κοινωνική κινητικότητα στο πλαίσιο της ιδανικής Πολιτείας. Επομένως, απώτερος στόχος είναι η δημιουργία μιας αριστοκρατίας του πνεύματος (των καλύτερων φύσεων) και όχι του αίματος. Η διάκριση δηλαδή της Πολιτείας στις τάξεις δεν υπαγορεύεται από οικονομικούς ή κοινωνικούς λόγους. Αυτή καθορίζεται από τον βαθμό της παιδείας που είναι ικανά να λάβουν τα μέλη τους²³. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι η μόρφωση που είναι ικανός να λάβει ο κάθε πολίτης εξαρτάται από τις δυνατότητες που απορρέουν από την ψυχική κατάσταση του (δηλαδή την φύση του). Με αυτό το σκεπτικό πρέπει να γίνει αντιληπτή θέση του Πλάτωνα πως «η φύση παίζει καθοριστικό ρόλο στην εκλογή του άριστου βίου». [*Ποια ήταν η άποψη του Πρωταγόρα;*].

τὸ μάθημα... μέγιστον· Οι αρετές των φυλάκων (**οἱ ἐν παιδείᾳ, αἱ βέλτισται φύσεις**), η ανδρεία, η φρόνηση, η σωφροσύνη και η δικαιοσύνη στηρίζονται στον ορθό λόγο. Για να πετύχει ο φιλόσοφος την τελείωση αυτών των αρετών χρειάζεται περ' από τα άλλα μαθήματα να φτάσει στο **μέγιστον μάθημα** της Ιδέας του Αγαθού. Αυτό το μάθημα θα τον βοηθήσει να ισορροπήσει στο ορθό μέτρο τα ισχυρά χαρίσματά του, που υπόκεινται σε

²³ Ο Κ. Popper (ό.π. σ. 235) επισημαίνει με αφορμή τον Μύθο του **γενναίου ψεύδους** πως ο Πλάτων εισάγει διστακτικά για πρώτη φορά έναν ρατσισμό. Αφήνει βέβαια ένα ενδεχόμενο να γεννηθούν παιδιά με την πρόσμιξη και ενός άλλου μετάλλου διαφορετικού απ' αυτά των γονέων τους. Μάλιστα αν σε μια από τις κατώτερες τάξεις «γεννηθούν παιδιά με ανάμιξη από χρυσό και ασήμι, αυτά θα αναδειχθούν φύλακες ... και επίκουροι». Αλλ' αυτή η παραχώρηση αναρείται σε μεταγενέστερα χωρία της *Πολιτείας* και των *Νόμων*. Τελικά το ενδεχόμενο των προσμίξεων και των αντίστοιχων μεταβολών στην κοινωνική κλίμακα σημαίνει μόνο ότι τα παιδιά γεννημένα από ευγενείς γονείς, αλλά εκφυλισμένα μπορεί να αποδιωχτούν και να υποβιβαστούν στην τάξη των τεχνιτών – και δεν σημαίνει ότι αντίθετα κάποιο παιδί γεννημένα από ευτελή μέταλλα είναι δυνατό να ανυψωθεί σε ανώτερη βαθμίδα.

εκτροπή και ανισορροπία, και να ζυγιάσει σωστά τις τρεις δυνάμεις (επιθυμητικό, θυμοειδές, λογιστικό) που υπάρχουν μέσα του²⁴.

Η Ιδέα του Αγαθού (στην πλατωνική φιλοσοφία)²⁵

ιδεῖν τὸ ἀγαθόν· Ο Πλάτων αισθάνεται ένα δέος μπροστά στην ιδέα του Αγαθού και θεωρεί ότι υπερβαίνει τις δυνάμεις του η οποιαδήποτε προσπάθεια να το ορίσει γι' αυτό και δεν δίνει μια σαφή ερμηνεία για αυτόν τον όρο που είναι από τους βασικότερους στο φιλοσοφικό του σύστημα παρά αρκείται σε ορισμένους υπαινιγμούς. Η Ιδέα του Αγαθού είναι κάτι υπερβατικό και ἄρρητον, όπως θα δηλώσει ο ίδιος στην Ζ' Επιστολή του. Η ιδέα του Αγαθού είναι (βλ. σχόλιο σχ. βιβλίου "Φιλοσοφικός Λόγος"):

- α) (οντολογικά) το εἶναι (= η πραγματικότητα) και ό,τι διατηρεί το εἶναι
- β) η τάξη, ο κόσμος και η ενότητα που διαπερνά και συνέχει την πολλαπλότητα μεταξύ των αναρίθμητων αισθητών – υλικών αντικειμένων που υπάρχουν στον φυσικό κόσμο και των άυλων Ιδεών του νοητού κόσμου
- γ) (γνωσιολογικά) ό,τι παρέχει την αλήθεια και την επιστήμη.

Αναλυτικότερα, η ιδέα του Αγαθού είναι η ανώτατη στην ιεραρχία των Ιδεών. Είναι για τα αντικείμενα της γνώσης και την ίδια τη γνώση, ό,τι είναι ο ήλιος για τα ορατά αντικείμενα και την όραση. Η ιδέα του Αγαθού εφοδιάζει όλα τα αντικείμενα της επιστημονικής γνώσης με το εἶναι, την οὐσίαν τους, και ταυτόχρονα τα καθιστά γνώσιμα. Είναι δηλαδή η πηγή της γνώσης και όλης της αλήθειας. Η ιδέα του Αγαθού τελικά είναι κάτι ανώτερο από το εἶναι (= την πραγματικότητα). Υπερέχει, λέει ο Πλάτων, **πρεσβεία και δυνάμει** δηλ. σε αρχαιότητα και σε δύναμη, όντας **ἐπέκεινα**, πιο πέρα δηλαδή από την οὐσίαν (509b). Ο Πλάτων έτσι κάνει ένα καίριο βήμα προς μια οντολογική και γνωσιολογική αρχή. Μια αρχή δηλ. που υπερβαίνει τον κόσμο των αισθητών κι αυτόν ακόμα τον κόσμο των Ιδεών²⁶. Η ιδέα του

²⁴ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σ. 76

²⁵ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σσ. 76 – 77, Taylor A. E., ό.π. σ. 335 & σχόλιο σχολικού βιβλίου

²⁶ Η ιδέα του Αγαθού δεν μας δίνει καμία ένδειξη για το τι είναι αγαθό, για το τι δηλαδή θα έπρεπε να πράττουμε. Είναι ένα είδος υπερ – Ιδέας από την οποία εκπηγάζουν και

Αγαθού αν και υπερβατική, δεν είναι εξωπραγματική, αντίθετα είναι η βασική αιτία της τάξης του κόσμου, είναι αυτό για το οποίο υπάρχει το καθετί. Η φύση ήταν για τους Έλληνες μια τάξη. Αυτή η φύση όμως στη πλατωνική συνείδηση ανάγεται σε κάτι άλλο, που την υπερβαίνει, στην ιδέα του Αγαθού. Επειδή, όμως, η ιδέα του Αγαθού είναι κάτι άρρητο ο Πλάτων παραπέμπει σε μια προσωπική βίωση των υψίστων αρχών και πιθανόν σε μια εσωτερική διδασκαλία, αφού γι' αυτά τα θέματα δεν υπάρχει ούτε θα υπάρχει σύγγραμμα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος.

Η Ιδέα του Αγαθού (χαρακτηρισμοί/προσδιορισμοί μέσα στο κείμενο)

Οι όροι που χρησιμοποιεί ο Πλάτων για το αγαθόν στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι: **μέγιστον μάθημα, αναβῆναι, ανάβασιν, αναβάντες, ἴδωσι, ἀφικέσθαι, ιδεῖν**²⁷. Επομένως, διαφαίνονται τα εξής χαρακτηριστικά για τη φύση του Αγαθού:

- πρωταρχικότητα, σπουδαιότητα, προτεραιότητα της Ιδέας του Αγαθού (**μέγιστον**).
- αντικείμενο μαθήσεως, της ανώτερης γνώσης του ανθρώπου (**μάθημα**).
- η κορυφή μιας κοπιώδους ανοδικής πορείας του ανθρώπου (**αναβῆναι, ανάβασιν, αναβάντες**). [Το πώς θα γίνει η ανάβαση διευκρινίζεται από τα προηγούμενα σχόλια].
- το αγαθόν είναι Ιδέα - **ιδεῖν, ιδῶσιν** όχι όμως αντικείμενο της εξωτερικής οράσεως, αλλά μιας εσωτερικής διανοητικής διαδικασίας (πβ. ετυμολογική συγγένεια **ιδεῖν -οἶδα**).
- είναι ο απώτερος στόχος της προσπάθειας και της πορείας του ανθρώπου (**ἀφικέσθαι**).
- η Ιδέα του Αγαθού βρίσκεται στον ουράνιο κόσμο των Ιδεών.

προσλαμβάνουν την ύπαρξή τους οι Ιδέες. Το Αγαθό είναι κάτι αμετάβλητο, μετέχουν σε αυτό όσα πράγματα δεν μεταβάλλονται και είναι πανάρχαιο. Κατά συνέπεια ο ολισμός είναι κάτι αγαθό και οδηγούμαστε σε μια ολοκληρωτική ηθική. (Porper K., ό.π., σ. 449)

²⁷ ΥΠΕΠΘ – ΚΕΕ, Αξιολόγηση των μαθημάτων στην Αρχαία Ελληνική Γραμματεία – Φιλοσοφικός Λόγος, Αθήνα 1999, σ. 76

ὁ νῦν ἐπιτρέπεται: Αναφέρεται στην εποχή του ίδιου του Πλάτωνα, όπου επιτρέπεται οι φιλόσοφοι να απέχουν απ' την ενεργό πολιτική και να ασχολούνται μόνο με τις πνευματικές τους αναζητήσεις. Ο Πλάτωνας συγγέει σκοπίμως τα όρια ανάμεσα στο θεωρητικό του οικοδόμημα, δηλαδή την ιδεώδη πολιτεία του και στη σύγχρονή του πολιτική πραγματικότητα. Με τη φράση «μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὁ νῦν ἐπιτρέπεται» ο φιλόσοφος επικαιροποιεί τον προβληματισμό του καταγγέλλοντας έμμεσα την απροθυμία των πνευματικών ανθρώπων της εποχής του να αναλάβουν την πολιτική ευθύνη της διακυβέρνησης της πόλης. Έτσι στην ιδεώδη πολιτεία οι φιλόσοφοι δεν δικαιούνται να ζουν κατά τον τρόπο που παρατηρεί ο Σωκράτης ότι ζουν στην εποχή του, δηλαδή σαν να βρίσκονται ήδη στα «νησιά των μακάρων», κλεισμένοι στον γυάλινο και ασφαλή πύργο της γνώσης, ασχολούμενοι απερίσπαστοι με φιλοσοφικές αναζητήσεις και διανοητικές ασκήσεις. Και όλα αυτά με την ιδέα ότι η ενασχόληση με τον απλό λαό και τα καθημερινά προβλήματα της δημόσιας ζωής αποτελεί ντροπή, προσβολή και ηθική μείωση για τον άνθρωπο του πνεύματος. Αντίθετα, ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος του πνεύματος οφείλει να επιστρέψει στην «σπηλιά» (κατάβασις), να ασχοληθεί με τα προβλήματα των απάιδευτων, να διαγνώσει τις ανάγκες τους, να τους διαφωτίσει και να τους δείξει τον δρόμο για το φως, να υποστεί τελικά ό,τι συνεπάγεται η αμάθεια και η άγνοια στην προσπάθειά του να τους βοηθήσει.

Τὸ αὐτοῦ...σπουδαιότεραι: Κατά τον Πλάτωνα, όπως ήδη προαναφέρθηκε, είναι υποχρέωση του φιλοσόφου να αφιερώσει τα καλύτερα χρόνια της σταδιοδρομίας του στο τραχύ έργο της διακυβέρνησης. Αυτή η αντίληψη αποτελεί απλώς την άλλη όψη της πεποίθησης ότι χωρίς θυσίες και προσωπικό κόστος δεν φτάνει κανείς στις ύπατες βαθμίδες της επιστήμης. Εξάλλου βάσει και των σωκρατικών αρχών, το Καλό (το Αγαθό) έλκει στην υπηρεσία του όποιον το θεάται θυσιάζοντας πολλά, όπως ο ήρωας.

Γι' αυτό και τα ταξίδια του Πλάτωνα στη Σικελία φανερώνουν την προσπάθεια του φιλοσόφου να υλοποιήσει τις πολιτικές του θεωρίες

μεταμορφώνοντας είτε τον Διονύσιο τον Α΄ είτε τον Διονύσιο τον Β΄ σε φιλοσόφους-βασιλείς, σε ιδανικούς κυβερνήτες και να δημιουργήσουν με τη σειρά τους μια δίκαιη κοινωνία. Το αντίθετο για τον Πλάτωνα, η μη προσπάθεια δηλαδή, «*θα προξενούσε τη μεγαλύτερη ντροπή απέναντι του ίδιου του εαυτού του*».

Εξάλλου και η Ιστορία παρέχει πλήθος παραδειγμάτων ανθρώπων που απαρνήθηκαν πολύ περισσότερα για να κερδίσουν πολύ λιγότερα. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του Σόλωνα και του Λυκούργου που δεν ανέλαβαν αξιώματα, αλλά έφυγαν από τις πόλεις τους μόλις ολοκλήρωσαν το νομοθετικό τους έργο.

Ο ρόλος των φυλάκων / φιλοσόφων στην πλατωνική Πολιτεία²⁸.

Οι **φύλακες/φιλόσοφοι** της πλατωνικής Πολιτείας είναι κάτοχοι παιδείας που έχει ως βάση της τη γυμναστική και τη μουσική, ακολουθώντας την αριθμητική, τη γεωμετρία, την αστρονομία και την αρμονική και τέλος τη διαλεκτική (βλ. και προηγούμενο σχόλιο). Οι **φύλακες/φιλόσοφοι** ως κάτοχοι μιας τέτοιας παιδείας είναι κοινωνοί της **άληθειας**, δηλ. γνώστες της ουσίας όλων των πραγμάτων και θεατές του Αγαθού. Έτσι, αναπόφευκτα έχουν ένα χρέος, **έναν σκοπόν**: να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς την πόλη ολόκληρη, παρά την αρχική τους απροθυμία.

Μ' άλλα λόγια αξιοποιώντας τα χαρίσματα της **φύσεως** και τα πλεονεκτήματα μιας **παιδείας**, όπως αυτή που εννοεί ο Πλάτων, θα δημιουργηθούν οι ιδανικοί πολίτες που θα αναλάβουν υποχρεωτικά την προστασία (αρχικά) και (εν συνεχεία ορισμένοι από αυτούς) τη διακυβέρνηση της πολιτείας, για να ωφελήσουν με τις γνώσεις τους και την αρετή τους την πόλη ολόκληρη. Σε ένα πολύ γνωστό χωρίο ο Πλάτων ισχυρίζεται πως «*εάν οι φιλόσοφοι δεν γίνουν βασιλείς μέσα στις πόλεις ή αν αυτοί που σήμερα ονομάζονται βασιλείς δεν αποθούν γνήσιοι και ολοκληρωμένοι φιλόσοφοι και αν αυτά τα δύο, η πολιτική δύναμη και η*

²⁸ Taylor A. E., ό.π. σ. 313 & σχόλιο σχολικού βιβλίου "Φιλοσοφικού λόγου"

φιλοσοφία, δεν συμπέσουν στο ίδιο πρόσωπο, αν αυτό δεν συμβεί δεν θα πάψουν τα δεινά να πλήττουν τις πόλεις, ούτε, πιστεύω, το ανθρώπινο γένος».

Οι **φύλακες/φιλόσοφοι** αφού θα έχουν εκπαιδευθεί ορθά και θα έχουν φιλοσοφήσει, οφείλουν να κατέβουν στο σπήλαιο, δηλαδή στην πρακτική πολιτική, για να ωφελήσουν με τις γνώσεις τους και την αρετή τους την πόλη ολόκληρη. Ειδικότερα, οι **φύλακες/φιλόσοφοι** θα πρέπει να άρχουν στον πόλεμο και να αναλαμβάνουν αξιώματα που αρμόζουν σε νέους. Όταν γίνουν 50 ετών, τότε πια μπορούν να μοιράζουν τον χρόνο τους ανάμεσα στη φιλοσοφία και την εξουσία. [Γιατί πρέπει να φτάσει κάποιος σε ηλικία 50 ετών για να κυβερνήσει;]

Για τον Πλάτωνα, όποιος πορεύεται προς την ευτυχία διέπεται αναπόφευκτα από αλτρουισμό για το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει. Δεν μπορεί να κερδίσει ο ίδιος τη λύτρωση, αν δεν την προσφέρει στην κοινωνία του. Έτσι αντιμετωπίζεται στην Πολιτεία η σχέση ηθικής και πολιτικής.

Ο φιλόσοφος-βασιλιάς θα κυβερνήσει με την πειθώ και τη βία. Η πολιτεία τότε θα είναι στην εντέλεια συναρμοσμένη, γι' αυτό και θα είναι δίκαιη στον ανώτερο δυνατό βαθμό στηριγμένη στην οικειοπραγία των λειτουργιών της.

Οι αντιρρήσεις του Γλαύκωνα

Έπειτα... Διαμαρτυρία και αγανάκτηση του Γλαύκωνα, επειδή κατ' αυτόν ο **εξαναγκασμός** των φιλοσόφων για επιστροφή στο σπήλαιο συνιστά αδικία και καταναγκασμό σε μια ζωή χειρότερη. Είναι φανερό ότι ο Γλαύκων υπονοεί τον κίνδυνο που συνεπάγεται η επιστροφή στον κόσμο του σπηλαίου, όπου κυριαρχεί η πλάνη, το ψέμα και η αδικία. Θεωρεί, ίσως, ότι αν οι φιλόσοφοι συναναστρέφονται μ' ανθρώπους απαίδευτους κι αμαθείς κινδυνεύουν να χάσουν την ευτυχία που κατέκτησαν απ' τη θέαση του Αγαθού. Είναι προτιμότερο γι' αυτούς, κατά τον Γλαύκωνα, να μείνουν πέρα

απ' τη σκληρή κοινωνική πραγματικότητα απόκοσμοι, ξεχωριστοί, μοναχικοί²⁹.

Ο Γλαύκων, λοιπόν, βλέπει το δίκαιο από τη σκοπιά του ατομικού συμφέροντος και θεωρεί ότι είναι άδικο να παραγνωρίζεται η επιθυμία του ατόμου υπέρ της δικαιοσύνης. Άλλωστε, κατά τον Γλαύκωνα, όπως αναφέρεται και στην εισαγωγή του σχολικού εγχειριδίου, η δικαιοσύνη είναι μια υποκριτική κοινωνική σύμβαση που επιβάλλεται από τους πολλούς για την αυτοπροστασία τους. Επανέρχεται από τον Γλαύκωνα εδώ το ζήτημα που έχει θέσει και στο 360c της Πολιτείας, *Το δακτυλίδι του Γύγη*: «Γιατί κάθε άνθρωπος πιστεύει πως η αδικία τον ωφελεί ως άτομο πολύ περισσότερο από τη δικαιοσύνη». Ο Γλαύκωνας εκφράζοντας μια ατομοκεντρική αντίληψη αδυνατεί να δει τη γνώση ως προϋπόθεση υπέρβασης της ατομικής συνείδησης προς την κατεύθυνση της κοινωνικής συνείδησης και της αναγνώρισης της σχετικής προτεραιότητας που έχει το καλό της πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας σε σχέση με το άτομο³⁰.

έπελάθου· Αναφέρεται στο σημείο 466b του έργου όπου ο Γλαύκων αποδέχεται ότι σκοπός είναι η πόλη, η ιδανική πολιτεία να είναι όσο το δυνατόν ευτυχέστερη, χωρίς να επιδιώκεται η ευδαιμονία αποκλειστικά μιας μόνο τάξης σ' αυτήν.

Σε τι συνίσταται η ευτυχία των φυλάκων/φιλοσόφων;

εὖ πράξει· Η ευτυχία των **φυλάκων/φιλοσόφων** δεν συνίσταται ούτε σε περιουσία, ούτε σε μεγάλες και ωραίες κατοικίες. Η ζωή τους είναι λιτή και πειθαρχημένη. Όσοι απ' τους **φύλακες** υποστούν μ' επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθορισθεί και γίνουν **φιλόσοφοι-βασιλείς**, απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές που μόνο αυτές διαρκούν. Επομένως, δεν είναι λιγότερο ευτυχείς από τους δημιουργούς που έχουν υλικά αγαθά. Δεν έχουμε λόγο να αμφιβάλουμε για την ευτυχία των φυλάκων (φιλοσόφων),

²⁹ Τσάτσου Κ., *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, Εστία, Αθήνα 1996, σσ. 84-5

³⁰ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

αφού θα αρνηθούν με τη θέλησή τους πράγματα που γι' αυτούς θα είναι ανάξια λόγου και μάλιστα θα τα αρνηθούν με ανταλλάγματα την εξουσία, τις τιμές, τον σεβασμό και την αγάπη των συμπολιτών τους³¹. Η εξουσία δεν είναι αυτοσκοπός. Δεν τρέφουν καμιά ιδιαίτερη αγάπη στην εξουσία. Προς την ηγεσία δεν τους σπρώχνει κανένα πάθος, καμιά ματαιοδοξία. Το καθήκον και η συνείδηση μιας ανώτερης αποστολής, η εσωτερική αμείλικτη επιταγή για την πραγματοποίηση της ιδέας, αυτή τους βάζει επικεφαλής.

νόμω ... έγγενέσθαι· προσωποποίηση του Νόμου, ο οποίος παραμένει ανεπηρέαστος από προσωπικές συμπάθειες και αντιπάθειες. Ο Σωκράτης στην απάντησή του στην ένσταση του Γλαύκωνα προσωποποιεί τον Νόμο και του αποδίδει **τρεις βασικές λειτουργίες** του με τις οποίες επιδιώκεται η ευδαιμονία της πόλης. Χρησιμοποιεί τρεις μετοχές «**συναρμόττων, ποιῶν και έμποιῶν**» για να καταδείξει τρεις διαπραγματευτές λειτουργίες – προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ευδαιμονία της πόλης (δες παρακάτω).

4 Λόγοι που επιβάλλουν την επιστροφή των φιλοσόφων στο Σπήλαιο

1. Η μη επιστροφή του φιλοσόφου στο Σπήλαιο θα είχε ως αποτέλεσμα να δίνεται μια θλιβερά ελλιπή ιδέα της σημασίας του όρου φιλόσοφος στην Πολιτεία³². Θα έμενε σε μια τέτοια περίπτωση αδικαιολόγητο, γιατί άραγε να χρειάζεται πολυετής και αυστηρή προπαιδεία οργανωμένη απ' την πόλη, όπως αναλύεται στη συνέχεια του έργου.
2. Με βάση το συγκεκριμένο απόσπασμα: καθήκον ενός νομοθέτη είναι να εξασφαλίζει το συμφέρον ολόκληρης της πόλης, και να μην ευνοεί κάποιους (δηλαδή τους φιλοσόφους) εις βάρος άλλων. Έτσι θα εξασφαλιστεί η ενότητα στην πόλη, θα αποφευχθεί η πολυπραγμοσύνη και θα κυριαρχήσει η δικαιοσύνη.

³¹ Kouγè Al., ό.π., σ. 131

³² Taylor A. E., ό.π. σ. 331

3. Αποτελεί τη μοναδική επαρκή **ενσάρκωση της σωκρατικής αντίληψης** της αρετής.
4. Αποτελεί το πρότυπο σύμφωνα με το οποίο πρέπει να διαβιώνει η υπόλοιπη κοινωνία. Εκείνος που σε όλες του τις πράξεις εμπνέεται από τη θέαση του υπέρτατου Αγαθού, είναι σε θέση να αντιμετωπίσει εξίσου καλά κάθε απρόβλεπτη περίπτωση της ζωής· διαθέτοντας μια αρετή, κατ' ανάγκην διαθέτει όλες τις αρετές.

Κριτική της άποψης του Πλάτωνα (απόσπασμα)

Η θέση που διατυπώνει ο Σωκράτης (Πλάτων) στο απόσπασμα μπορεί να σχολιαστεί σε δύο διαφορετικά πλαίσια:

- I) ως σκέψη ανεξάρτητη από τα συμφραζόμενα.
- II) ως επιχείρημα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης φιλοσοφικής συζήτησης γύρω από τον ρόλο των φιλοσόφων.

Πιο συγκεκριμένα:

I) Μια τέτοια θέση έχει λογική και ηθική βάση και ουσιαστικά θεμελιώνει την έννοια της ισονομίας των πολιτών που αποτελεί και βασική αρχή και του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως αυτό περιγράφεται στον Επιτάφιο του Περικλή. Βρίσκεται, επομένως, στην ίδια γραμμή σκέψης με την άποψη που επίσης διατυπώνει ο Περικλής στην τελευταία δημηγορία του: «*Εγώ νομίζω ότι μια πολιτεία εξυπηρετεί πιο πολύ το συμφέρον των πολιτών, αν στο σύνολό της βρίσκεται σε ακμή, παρά αν ευτυχεί σ' αυτήν ο κάθε πολίτης, αλλά στο σύνολό της η ίδια δυστυχεί. Γιατί όσο κι αν ευτυχεί ένας πολίτης στις ιδιωτικές του υποθέσεις, αν καταστρέφεται η πατρίδα, μαζί της ίδια χάνεται, ενώ, αν δυστυχεί σε πατρίδα που ευημερεί, έχει πολλές ελπίδες να σωθεί.*»

- όταν η πόλη ευημερεί, ευημερούν και οι πολίτες
- όταν η πόλη κινδυνεύει, κινδυνεύουν και οι πολίτες.

Το αντίθετο δεν ισχύει:

- Όταν οι πολίτες ευδοκιμούν ως άτομα, μπορεί να έχουμε καταστροφή της πόλης.

Πρόκειται, δηλαδή, για τη γνωστή αρχή που δέχεται πως **ό,τι ισχύει για το όλον, ισχύει και για το μέρος**. Επιπλέον, δεν πρέπει να ξεχνάμε την **προτεραιότητα της πόλεως έναντι του ατόμου**, ειδικά σε εποχές που ο θεσμός ήταν σε ακμή.

II) Ως επιχείρημα στο πλαίσιο της συζήτησης, λαμβάνοντας υπόψη τις αντιρρήσεις του Γλαύκωνα η συγκεκριμένη άποψη γίνεται αποδεκτή με το εξής σκεπτικό:³³

Η επιστροφή είναι επιβεβλημένη και δεν υφίσταται αδικία στους φιλοσόφους, διότι μόνο έτσι ολοκληρώνουν το δρόμο της αρετής τους και αρτιώνουν, ολοκληρώνουν την ανθρώπινή τους υπόσταση. Οι φιλόσοφοι περνούν απ' την ευτυχία του θεωρητικού βίου (vita contemplativa) στον ενεργητικό βίο (vita activa) της πολιτειακής ζωής. Οι δύο έννοιες που είναι αυστηρά χωρισμένες στη διάνοηση του 5^{ου} αιώνα, εμφανίζονται στον Πλάτωνα σε μια καινούργια ιδιότυπη σύνδεση. Ο φιλόσοφος θυσιάζει σε μεγάλο βαθμό τη θεωρητική του ζωή για μια σκληρή ζωή πρακτικής αναμέτρησης με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κυβερνώντας την πολιτεία. Αυτός ούτε την Ιδέα του Αγαθού ξεχνά, μα ούτε και αφήνει στην τύχη τους τους απόκληρους του πνεύματος. Μέσα στον κόσμο της σκιάς, όπου είναι βυθισμένη η πραγματικότητα, ξέρουν και εκεί να βλέπουν και να δρουν, χωρίς στα μάτια τους να σβήσει το φώτισμα της Ιδέας.

Ωστόσο η ίδια άποψη επιδέχεται και ενστάσεις³⁴:

1. Απ' τη στιγμή που επιστρέφουν στο Σπήλαιο, οι **φύλακες/φιλόσοφοι** θα βιώνουν απλώς το **εὔ πράττειν**, όχι όμως και την **απόλυτη ευδαιμονία**. Ο Αριστοτέλης παρατηρεί ότι, ενώ ο Σωκράτης **αφαιρεί απ' τους φύλακες/φιλοσόφους την απόλυτη ευδαιμονία** που παρομοιάζεται μ'

³³ Lesky ΑΙ., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Κυριακίδη, 1988, σ. 733, Τσάτσου Κ., ό.π., σελ. 137, Taylor Α. Ε., ό.π. σ. 333

³⁴ ΥΠΕΠΘ – ΚΕΕ, ό.π., σσ. 82 – 83 & Πελεγρίνη Θ., *Αρχές Φιλοσοφίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1999, σσ. 80 - 82

εκείνη των μακάριων νήσων, ισχυρίζεται ότι **ο νομοθέτης οφείλει να κάνει ευτυχισμένη όλη την πόλη**, πράγμα αδύνατον, αφού κάποιοι θα είναι λιγότερο ευτυχισμένοι, απ' ό,τι ήταν πριν οπότε και βίωναν την απόλυτη ευτυχία.

Έτσι, ενώ γενικά ισχύει ο ισχυρισμός του Πλάτωνα ότι ο νόμος δεν πρέπει να κάνει διακρίσεις, όμως στην περίπτωση των φυλάκων-φιλοσόφων, αν ισχύσουν τα προτεινόμενα, ο νόμος θα είναι άδικος, μεροληπτικός εις βάρος τους. Με άλλα λόγια ο Αριστοτέλης παρατήρησε ότι ο σωματικός συλλογισμός χαρακτηρίζεται από αντίφαση, καθώς δεν είναι δυνατόν η ιδανική πολιτεία να ευαγγελίζεται την ευδαιμονία όλων των πολιτών και την ίδια στιγμή να κάνει τους φύλακες/φιλοσόφους δυστυχισμένους αναθέτοντάς τους την πολιτική ηγεσία. Με άλλα λόγια δεν μπορεί να υπάρξει ευδαιμονία μέσα στο κράτος χωρίς την προσωπική ευδαιμονία του κάθε πολίτη.

2. Επιπλέον, ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι αν δεν είναι απόλυτα ευτυχισμένοι οι φύλακες, ποιοι θα είναι; Όχι βέβαια οι τεχνίτες και το πλήθος αυτών που ασχολούνται με βάνουσα έργα.
3. Μπορεί ο φιλόσοφος να θεωρείται ο ειδικός για ζητήματα ηθικής, αλλά η αρμοδιότητά του θα πρέπει να φτάνει μέχρι τον ρόλο του διαμεσολαβητή προτείνοντας το **πώς** (τα μέσα), αλλά σε καμία περίπτωση δεν έχει δικαίωμα να επιβάλει τι πρέπει να κάνουν οι πολίτες, τις ηθικές αρχές που οφείλουν αυτοί να ακολουθούν. Οι πολίτες πρέπει να έχουν την τελική επιλογή και μόνο αυτοί.

⇒ Πάντως είναι εμφανές και από τους όρους που χρησιμοποιεί ο ίδιος ο Πλάτων – όροι καθόδου από το υψηλότερο στο χαμηλότερο, όροι υποχρέωσης και καθήκοντος – υποδηλώνουν ότι αισθάνεται πως σε τελική ανάλυση υπάρχει μία αντίφαση³⁵.

³⁵ Barker E., Ο πολιτικός στοχασμός στην Ελλάδα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 2007, σ. 432κε.

Βασικά στοιχεία του πολιτεύματος που προτείνει ο Πλάτων³⁶

1. αμεροληψία του Νόμου (δες παραπάνω)
2. **πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη**: Ο άριστος νομοθέτης κατά τον Πλάτωνα συνδυάζει την πειθώ με τη βία, η οποία αφορά τόν άπειρον παιδείας όχλον. Αυτή η θέση του δικαιολογείται από τα εξής:
 - α) Είναι γνωστό πως ο Πλάτων ήταν εκ πεποιθήσεως αριστοκράτης γι' αυτό είχε την ελπίδα - που όμως γρήγορα διαψεύστηκε - ότι μια αυταρχική διακυβέρνηση, όπως των Τριάκοντα, θα θεράπευε τις πληγές που είχε προξενήσει στην πόλη η ασυδοσία των δημαγωγών και η οχλοκρατία.
 - β) Ο Πλάτων πίστευε ότι η δημοκρατία όπου ο καθένας πράττει και λέγει, ό,τι θέλει και ζει όπως θέλει, είναι ένα ανάπηρο πολίτευμα. Έτσι, ο άριστος νομοθέτης της ιδεώδους πολιτείας χρησιμοποιεί την πειθώ για τους πεπαιδευμένους και τη βία για τους απαίδευτους που τείνουν να μετατραπούν σε όχλο για να δημιουργήσει ένα αρμονικό σύνολο πολιτών. Ο νόμος εναρμονίζει τους πολίτες χρησιμοποιώντας την πειθώ, την εκούσια δηλαδή υπακοή των πολιτών στις επιταγές του, και τη βία τον εξαναγκασμό, δηλαδή τη δύναμη των κυρώσεων που διαθέτει. Με την πειθώ, με τη χρήση, δηλαδή, λογικών επιχειρημάτων, την προβολή υγιών προτύπων και με την παιδεία οφείλουν οι πολίτες να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό τους ρόλο, να παραμερίσουν το προσωπικό τους συμφέρον και να προσφέρουν αλληλοβοηθούμενοι ό,τι είναι δυνατόν στην πολιτεία. [Έχει πάντως προταθεί και η άποψη ότι η φράση χρησιμοποιείται με μια πιο κυριολεκτική έννοια και ότι συνιστά τη χρήση ρητορικής προπαγάνδας και βίας, καθώς ο Πλάτων έχει κατά του την εικόνα του γιατρού-πολιτικού.³⁷ Η μέθοδος αυτή απευθύνεται κυρίως στους πεπαιδευμένους πολίτες.

³⁶ Μιχαηλίδη Κ., ό.π., σ. 68 – 71

³⁷ Popper Κ., ό.π., σελ. 441 & 443

Υπάρχουν, όμως, πολίτες και μέλη της κοινωνίας, οι οποίοι δεν πείθονται με τον λόγο. Σ' αυτούς επιβάλλεται η **βία**. Πρόκειται για τον καταναγκασμό που ορίζεται από τον νόμο και δεν επιβάλλεται τυραννικά, αυταρχικά. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται, κυρίως, στον «**ἄπειρον παιδείας ὄχλον**», στον οποίο ο φιλόσοφος-νομοθέτης την εφαρμόζει, αλλά επιβάλλει και **στους πολίτες**, αν εκείνοι πολυπραγμονούν, καταναγκαστικά, υποχρεωτικά μέτρα για τη συμμόρφωσή τους στο πνεύμα της δικαιοσύνης, όπως και **στους πεπαιδευμένους, που δεν έχουν συνετιστεί με την πειθώ, και στους άρχοντες**, που είναι υποχρεωμένοι να ζουν με λιτότητα και ευσυνειδησία, ώστε να εκλείψει η διαφθορά από τον δημόσιο βίο.

3. **μεταδίδονται ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας**· Ο πολίτης, κατά τον Πλάτωνα δεν πρέπει να έχει εγωιστική συμπεριφορά, αλλά αντίθετα, η παρουσία και η δράση του πρέπει να έχει **κοινωνικοκεντρικό χαρακτήρα**. Δεν μπορεί δηλαδή να ενδιαφέρεται μόνο για το άτομό του, αλλά πρέπει να προσφέρει και στους άλλους. Η πόλη αποτελεί ένα οργανικό σύνολο, έναν οργανισμό που προϋποθέτει τη συνύπαρξη και συλλειτουργία των μελών του. Μέλη της πολιτείας είναι οι πολίτες· εφόσον η πόλη επιδιώκει τη συλλογική ευτυχία, θεωρείται αναγκαίο να υπάρχουν μεταξύ των πολιτών ισχυροί δεσμοί. Η μη διάσπαση του κοινωνικού ιστού αλλά και η ισχύς του αποτελούν για τον Πλάτωνα ύψιστο ζητούμενο. Θυμίζουμε ότι στον μύθο του Πρωταγόρα (6η Διδακτική Ενότητα) το δώρο του Δία στους ανθρώπους, με το οποίο τους δόθηκε ως δυνατότητα η πολιτική αρετή, ήταν η *αἰδώς* και η *δίκη*, για να λειτουργήσουν ως *πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*.

Δικαιοσύνη (οικειοπραγία) – Πολυπραγμοσύνη

οὐχ ἵνα ... ὅπη ἕκαστος βούλεται ... ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως· Η πολιτεία είναι δίκαιη και ωφέλιμη για όλους, επειδή ο καθένας εκπληρώνει τη λειτουργία του χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων, με άλλα λόγια: ο καθένας πράττει το έργο που του έχει ανατεθεί και δεν πολυπραγμονεί. Ο καθένας δεν μπορεί να κάνει ανεγξέλεκτα ό,τι θέλει, να λειτουργεί αποκλειστικά ως άτομο. Σκοπός του ατόμου είναι να διατηρεί τη σταθερότητα του κράτους. Το άτομο πρέπει να έχει κατά νου ότι η πολιτεία είναι ένα οργανωμένο σύνολο. Δικαιοσύνη δεν είναι τίποτε άλλο παρά να πράττει κανείς τα δικά του πράγματα, να κρατά κανείς τη θέση του, η οικειοπραγία. Την οικειοπραγία πρέπει να τη δούμε όχι μόνο ως έναν περιορισμό στη στενή επαγγελματική μας απασχόληση, ως επαγγελματική εξειδίκευση, αλλά πολύ περισσότερο ως ένα όριο που μας βοηθά να μη διασπαζόμαστε σε πολλά και να εναρμονιζόμαστε εντασσόμενοι μέσα στο σύνολο. Το αρμονικό αυτό σύνολο είναι η ορθά ιεραρχημένη με τις ποικίλες λειτουργίες πόλη.

Η πολυπραγμοσύνη έτσι είναι μια αλλοτρίωση που δεν γνωρίζει τα όριά της, μια αμετρία. Ο Πλάτων θέλει να μας πει ότι η πολιτεία είναι μια πολυδιάστατη, διαχωρισμένη σε πολλές τάξεις ή λειτουργίες ενότητα. Γι' αυτό και ζει υπό τη συνεχή απειλή της ανατροπής του συσχετισμού και της ιεραρχίας των λειτουργιών αυτών και της διαμόρφωσης μιας κάθε φορά νέας ισορροπίας ή ανισορροπίας ανάμεσά τους με κίνδυνο τελικά της εκτροπής και του εκφυλισμού (βλ. φαύλες πολιτείες). Εδώ έγκειται και ο ρόλος του **φιλοσόφου-βασιλιά** ο οποίος θα κυβερνήσει με την πειθώ και τη βία. Η πολιτεία τότε θα είναι στην εντέλεια συναρμοσμένη, γι' αυτό και θα είναι δίκαιη στον ανώτερο δυνατό βαθμό στηριγμένη στην οικειοπραγία των λειτουργιών της.

Η τριπλή λειτουργία του Νόμου για την επίτευξη της ευδαιμονίας του συνόλου³⁸

Ο Σωκράτης στην απάντησή του στην ένσταση του Γλαύκωνα προσωποποιεί τον Νόμο και του αποδίδει τρεις βασικές λειτουργίες του με τις οποίες επιδιώκεται η ευδαιμονία της πόλης. Χρησιμοποιεί τρεις μετοχές «συναρμόττων, ποιῶν και ἐμποιῶν» για να καταδείξει τρεις αδιαπραγμάτευτες λειτουργίες – προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ευδαιμονία της πόλης.

1. «συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη»

Με το πρώτο μετοχικό σύνολο ο Πλάτωνας προβάλλει την **κοινωνική λειτουργία του Νόμου**, καθώς επιδιώκεται η κοινωνική συναρμογή των πολιτών. Ο Πλάτωνας συχνά κάνει λόγο για την αναγκαιότητα της αρμονίας τόσο στα μέρη της ψυχής, με την υποταγή του κατώτερου μέρους στο ανώτερο (το «ἐπιθυμητικόν» πρέπει να υποτάσσεται στο «θυμοειδές» και το τελευταίο στο «λογιστικόν»), όσο και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Μόνο αν επιτευχθεί αυτή η αρμονία, θα οδηγηθούν οι πολίτες στη δικαιοσύνη, στην ομαλή συμβίωση μέσα στην πόλη και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία. Αν όμως ο πολίτης είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης δεν είναι σε θέση να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου (βλέπε εισαγωγή σχολικού εγχειριδίου Φιλοσοφικός Λόγος). Έτσι, ο Νόμος, προκειμένου να πείσει τους πολίτες να υπακούουν σ' αυτόν, ώστε να επέλθει η κοινωνική αρμονία, χρησιμοποιεί την **πειθῶ** και τη **βία** Πλάτων, *Νόμοι*, 722b: ο άριστος νομοθέτης συνδυάζει την πειθῶ με τη βία). Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ο νόμος οφείλει να αποβλέπει στην ευδαιμονία ὅλης της πόλης και να υποχρεώνει τους Αγαθούς να ασκήσουν την εξουσία.

³⁸ Πηγή: <http://www.study4exams.gr/>

2. «ποιῶν μεταδιδόναι ... ὠφελεῖν»

Με το δεύτερο μετοχικό σύνολο ο Σωκράτης αποδίδει στον Νόμο **οικονομική λειτουργία**. Ο Νόμος κατοχυρώνει μια από τις βασικές ιδρυτικές αρχές της πόλης, τον καταμερισμό της εργασίας, με τον οποίο κατακτάται η **αυτάρκεια**. Έτσι, αν το άτομο είναι φύσει ενδεές, με την κοινωνική του συναρμογή γίνεται **αύταρκες χάρη στην αυτάρκεια που αποκτά η κοινότητα με τον καταμερισμό της εργασίας**. Οι εργασίες κατανέμονται σε κάθε πολίτη με βάση τις ικανότητές του, ώστε **ο καθένας να στρέφει την προσοχή του όχι μόνο στην ικανοποίηση των δικών του αναγκών, αλλά και στις ανάγκες των συμπολιτών του**, με στόχο το κοινό όφελος και την ευδαιμονία. Έτσι, μεταξύ των πολιτών καλλιεργούνται **σχέσεις συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αλληλοπροσφοράς και αλληλεγγύης**.

3. «καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν ... ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως»

Με το τρίτο μετοχικό σύνολο δηλώνεται **η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία του Νόμου**, ο οποίος έχει χρέος να διαπλάθει ανθρώπους ικανούς και άξιους να διατηρούν τη συνοχή της πόλης. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται **ο Νόμος από τη μια να περιορίσει την ατομική επιθυμία**, ώστε να τιθασευτεί η βούληση από τον Λόγο, και από την άλλη **να κατευθύνει την πολιτική κοινωνικοποίηση των ανθρώπων**. Συνεπώς, ο Νόμος υπηρετεί τον τελικό σκοπό της ευδαιμονίας του συνόλου και επιχειρώντας να υπαγάγει την ατομική επιθυμία στην αναγκαιότητα της κοινωνικής συναρμογής και της πολιτικής ευταξίας. Προς αυτή την κατεύθυνση **ο Νόμος καλλιεργεί την κοινωνικότητα και ακόμη περισσότερο αναδεικνύει τους αγαθούς πολίτες σε πολιτικούς ηγέτες** που επιφορτίζονται με τη διατήρηση της συνοχής της πόλης. Τέλος, **ο Νόμος θέτει όρια και περιορισμούς στη συμπεριφορά των πολιτών**, αλλά και των φιλοσόφων-βασιλέων, ώστε να μην παρεκτρέπονται και διαταράσσουν τη συνοχή της πόλης.

Γενικός χαρακτηρισμός του Νόμου

Ο Νόμος παρουσιάζεται ως βασική αρχή της πολιτικής συμβίωσης, προκειμένου να αποκλειστεί ο κίνδυνος της αταξίας και του χάους που αναιρεί τις δυνατότητες της δίκαιης πολιτείας. Έτσι η κοινωνία παρουσιάζεται ως ένα σύνολο ανθρώπων αυτοτελές, άυταρκες, διαχρονικό και οργανωμένο, όπου αναπτύσσεται συμμετρικά η ατομική και κοινωνική διάσταση του ανθρώπου. Ο Νόμος, με άλλα λόγια, είναι η αναγκαιότητα που επιβάλλει την εναρμόνιση της ατομικότητας και της συλλογικότητας μέσα στην κοινωνία. Εγγυητής και διεκπεραιωτής αυτής της αναγκαιότητας καθίσταται ο φιλόσοφος. Ο Νόμος, λοιπόν, λειτουργεί ως απρόσωπος και ψυχρός άρχοντας, δρα αντικειμενικά, χωρίς να παρεκκλίνει από τον ορθό τρόπο διακυβέρνησης. Ρόλος του είναι να ρυθμίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις λειτουργίες του κράτους, ώστε να επιτευχθεί η αρμονική και ομαλή συμβίωση των πολιτών με υψηλό βαθμό αλτρουισμού. Παρουσιάζεται, δηλαδή, ως ιδανικός ηγέτης της ιδανικής πολιτείας.

προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν· Ο Πλάτων θεωρεί ως δίκαιο τον εξαναγκασμό των φιλοσόφων να φροντίζουν και να φυλάττουν τους άλλους. (δες παραπάνω τους 4 λόγους)

Μήπως ο Πλάτων εκφράζει ένα πρώιμο ολοκληρωτισμό;

Κρίνοντας από τις λειτουργίες που επιτελεί και τα μέσα (πειθώ-βία, κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, αγωγή αυτοπεριορισμού), που χρησιμοποιεί ο Νόμος για να πείσει τους πολίτες πως είναι σωστό και αναγκαίο να υπακούουν σ' αυτόν, συμπεραίνουμε ότι ο Σωκράτης προσπαθεί να συμβιβάσει το γενικό καλό με το ατομικό, από την οπτική μιας ολιστικής και κοινωνιοκεντρικής προσέγγισης του πολιτικού φαινομένου, στο οποίο εξασφαλίζεται η αξιοκρατία και η αμεροληψία.

Αυτή η τόσο αναγκαστική επιβολή κανόνων και απαγορεύσεων σύμφωνα με ορισμένους μελετητές δεν ταιριάζει σε δημοκρατικά πολιτεύματα, αλλά μάλλον σε αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα. Αν λάβουμε υπόψη τα παραπάνω μήπως ο άνθρωπος τελικά στερείται την ελευθερία του και καθυποτάσσεται σ' έναν προκαθορισμένο ολοκληρωτικό μηχανισμό;

Κάποιοι κατηγορούν τον Πλάτωνα, ότι παρουσιάζει στο σημείο αυτό ένα ανελεύθερο πολιτικό σύστημα, ότι ταυτίζει σκόπιμα τον ατομικισμό με τον εγωισμό, τον αλτρουισμό με την συλλογικότητα. Με άλλα λόγια, κατά τους επικριτές του, ο Πλάτων στιγματίζει όλους τους ατομικιστές ως ιδιοτελείς, ανίκανους να αφοσιωθούν σε οτιδήποτε άλλο πέρα από τον εαυτό τους. Όμως από την άλλη η χειραφέτηση του ατόμου ήταν πραγματικά η μεγάλη πνευματική επανάσταση που είχε οδηγήσει στην κατάρρευση της φυλετικής κοινωνίας και του φυλετισμού, καθώς και στην άνοδο της δημοκρατίας. Άλλωστε ο Περικλής επιμένει ότι ο ατομικισμός πρέπει να συνδεθεί με τον αλτρουισμό. (δες σχετικά τον Επιτάφιο λόγο §37)

Επιπλέον, συνεχίζουν οι ίδιοι επικριτές, ο Πλάτων δεν ενδιαφέρεται καν για τα προβλήματα εκείνα που συνήθως οι άνθρωποι ονομάζουν προβλήματα δικαιοσύνης, δηλαδή για την αμερόληπτη στάθμιση των αντιτιθέμενων αξιώσεων των ατόμων. Ούτε ενδιαφέρεται να εναρμονίσει τις αξιώσεις του ατόμου προς αυτές του κράτους· γιατί κατ' αυτόν το άτομο είναι ολωσδιόλου κατώτερο. Τον απασχολεί μονάχα η συλλογική ολότητα,

αυτή καθαυτή· και η δικαιοσύνη γι' αυτόν δεν είναι παρά η υγεία, η ενότητα και η σταθερότητα του συλλογικού σώματος³⁹.

Πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε ότι οι προθέσεις του είναι αγαθές, αφού απώτερος στόχος του Νόμου είναι η χρήση κάθε μέσου για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι για τον Πλάτωνα **ευδαιμονία** δεν είναι η προσωπική ευτυχία στη ζωή, αλλά **η συναίσθηση ότι με τις ενέργειές του ο πολίτης καθιστά τους άλλους ευδαίμονες**.

Λεξιλογικά σχόλια

- **ήγουμένοι < ήγοῦμαι**: άγημα, ηγεμόνας, ηγήτορας, ηγέτης, ηγεσία, ηγετικός, αφηγητής, διήγημα, εξήγηση, εισηγούμαι, καθηγητής, Αγησίλαος
- **άφικέσθαι < άφικνοῦμαι**: ικανός, ικέτης, ικεσία, προίκα, άφιξη, ανέφικτος, ίχνος
- **ἔφαμεν < φημί**: φήμη, φημισμένος, φημολογία, φάσκω, αντί-φαση, πρό-φαση, καταφατικός, αποφατικός, θέσφατος, φωνή
- **ιδεῖν < εἶδον**: ιδέα, ιδεαλισμός, ιδεατός, ιδανικός, ιδεολογία, ιδεώδης, ειδήμων, ειδύλλιο, ειδικός, είδος, ιστορία (πβ. οἶδα)
- **άναβῆναι < άνα + βαίνω**: βάση, βαθμός, βάθρο, βαδίζω, βάδην, άβατο, βήμα, βέβηλος, βωμός, πρόβατο
- **μεταδιδόναι < μετά + δίδωμι**: δίνω, δώρο, δωρεά, δωρίζω, δωρητής, δωσίλογος, δόση, δότης, δοτός, δοτική, δανειοδότηση, δοσοληψία, προδοσία, ενδίδω, παραδίνω, λογοδοτώ, γνωμοδοτώ
- **πειθοῖ < πείθω**: πειθαναγκασμός, πειθαρχία, πειθήνιος, πεισιθάνατος, πείσμα, πεισματάρης, πειστήριο, πειστικός, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός
- **άφιῆ < άπό + ἴημι**: άνεση, άνετος, άφεση, αφετηρία, δίεση, εγκάθετος, άνεση, ενέσιμος, ενετός, έφεση, εφετείο, εφέτης, καθετήρας, κάθετος, καθέτως, σύνεση, συνετός, χειραφετημένος, χειραφέτηση

³⁹ Popper K. ό.π., σ. 184

- **καταχρήται** < κατά + χρῶμαι: χρή, χρεία, χρήση, χρήμα, χρηστός, χρήζω, χρησμός

Κείμενο αναφοράς Πλάτων Πολιτεία 519b-520a

Τί δέ; Τόδε οὐκ εἰκός, ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν προειρημένων, μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι, μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους, τοὺς μὲν ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα, οὗ στοχαζομένους δεῖ ἅπαντα πράττειν ἃ ἂν πράττωσιν ἰδία τε καὶ δημοσία, τοὺς δὲ ὅτι ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν, ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀποκίσθαι;

Ἀληθῆ, ἔφη.

Ἡμέτερον δὴ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ, τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.

Τὸ ποῖον δὴ;

Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, καταμένειν καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν καταβαίνειν παρ' ἐκείνους τοὺς

δεσμώτας μηδὲ μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότεραι εἴτε

σπουδαιότεραι.

Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;

Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὃ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἐν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ, ποιῶν μεταδιδόναι ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας ἣν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὧσιν ὠφελεῖν καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρήται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.

Ἀληθῆ, ἔφη· ἐπελαθόμην γάρ.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης του κειμένου αναφοράς

1. Να χαρακτηριστούν οι παρακάτω προτάσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες:
 - *μήτε τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀληθείας ἀπείρους ἰκανῶς ἂν ποτε πόλιν ἐπιτροπεῦσαι*: Κατά τον Πλάτωνα, όσοι δεν διαθέτουν παιδεία και δεν γνωρίζουν την αλήθεια είναι ικανοί να διοικήσουν την ιδανική Πολιτεία.
 - *ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν, ἡγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις*: Κατά τον Πλάτωνα οι φιλόσοφοι είναι απρόθυμοι να αναλάβουν την πολιτική διακυβέρνηση, επειδή βιώνουν την απόλυτη ευτυχία.
 - *μη ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται*: Κατά τον Πλάτωνα, οι φιλόσοφοι στην ιδανική Πολιτεία είναι υποχρεωμένοι να αναλάβουν τη διακυβέρνησή της.
 - *ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι*: Στην ιδανική Πολιτεία ο Νόμος επιδιώκει να πετύχει την οικονομική ευμάρεια όλων των πολιτών.
2. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των φυλάκων/φιλοσόφων με βάση το κείμενο;
3. Γιατί αγανακτεί ο Γλαύκων;

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Σε τι διαφοροποιείται η ζωή αυτών που έχουν λάβει την ορθή παιδεία από τη ζωή των απαιδευτών, των τυχαίων και αφιλοσόφητων πολιτικών;
2. Ποια έννοια νομίζετε ότι έχει η λέξη «**ἀγαθό**» στο κείμενο;
3. Ποια είναι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η σημασία της παιδείας;
4. Ποια είναι η άποψη του Πλάτωνα για τη φύση του ανθρώπου;
5. Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ των πολιτών και μεταξύ νόμου και πολιτών σύμφωνα με το κείμενο; Πώς θα χαρακτηρίζατε το πολίτευμα στο οποίο οι σχέσεις ορίζονται με τον τρόπο αυτό;
6. Πώς δικαιολογείται η χρήση βίας από τον νόμο;

7. Γιατί ο Σωκράτης θεωρεί δίκαιο τον εξαναγκασμό των φιλοσόφων να φροντίζουν και να φυλάττουν τους άλλους;
8. Ποιες απόψεις διατυπώνονται από τον Σωκράτη και τον Γλαύκωνα για το αν είναι δίκαιος ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων; Αξιολογήστε τη θέση του Σωκράτη.
9. Ποια σχέση έχει η αλληγορία του σπηλαίου με το θέμα της δικαιοσύνης και της ιδανικής πολιτείας, όπως διαφαίνεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα;

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. Να γράψετε από δύο ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) στην αρχαία ή τη νέα ελληνική για κάθε μία από τις λέξεις που σας δίνονται: **προειρημένων, άπειρους, σκοπόν, έκόντες, μακάρων.**
2. Να γράψετε από δύο ομόρριζα ουσιαστικά (απλά ή σύνθετα) στη νέα ελληνική για κάθε μία από τις λέξεις που σας δίνονται: **άφικέσθαι, έφαμεν, ιδεΐν, έπιτρέπειν, καταμένειν.**
3. **χειρόν, άμεινον, έπελάθου, μηχανάται, καταχρήται, σκέψαι:** Για καθεμία από τις λέξεις που σας δίνονται να γράψετε δύο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς.
4. **χειρόν, άδικήσομεν, εϋ πράξει, ώφελία, άφήμι, άληθῆ, έπιμελοϋμαι:** Να γράψετε τα αντίθετα των λέξεων που σας δίνονται (στην αρχαία ελληνική).

Ασκήσεις παραλλήλων κειμένων

A. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας παράλληλα στοιχεία και από το αρχαίο κείμενο αναφοράς να εξηγήσετε σε τι ακριβώς συνίσταται η Ιδέα του Αγαθού στο πλαίσιο της πλατωνικής φιλοσοφίας:

Αυτό λοιπόν που παρέχει την αλήθεια σε ό,τι κατακτάται γνωστικά και δίνει σε όποιον προσοικειώνεται γνώση τη δύναμη να γνωρίζει είναι η Ιδέα του αγαθού. Είναι το αίτιο της γνώσης και της αλήθειας. Να το συλλογίζεσαι ως

κάτι που κατακτάται γνωστικά, κι ενώ και τα δύο αυτά, η γνώση και η αλήθεια, είναι όμορφα πράγματα, εσύ, την Ιδέα του αγαθού να την θεωρήσεις σωστά ως κάτι διαφορετικό και ακόμη πιο όμορφο και από αυτά τα δύο. [...] Έτσι λοιπόν για τα αντικείμενα της γνώσης μπορείς να πεις πως από το Αγαθό δεν προέρχεται μόνο το ότι γίνονται γνωστά αλλά και ότι και το είναι τους και την ουσία τους την έχουν από αυτό, χωρίς το ίδιο το Αγαθό να αποτελεί ουσία αλλά κάτι ακόμη πιο πέρα από την ουσία, ανώτερο από αυτήν ως προς το αξίωμα και τη δύναμη.

Πλάτων, Πολιτεία, 508e-509a

Β. Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας παράλληλα στοιχεία και από το αρχαίο κείμενο αναφοράς να εξηγήσετε για ποιους λόγους είναι υποχρεωμένοι να επιστρέψουν στο σπήλαιο.

Βέβαια δεν σταμάτησα να εξετάζω αν ήταν δυνατόν να βελτιωθεί η κατάσταση και στα συγκεκριμένα ζητήματα, αλλά και γενικότερα στη διοίκηση της πολιτείας, ωστόσο ανέβαλλα τη δραστηριοποίησή μου στην πολιτική περιμένοντας πάντοτε την κατάλληλη ευκαιρία. Τελικά, κατανόησα ότι όλες οι σύγχρονες πολιτείες διοικούνται με άσχημο τρόπο, —γιατί νόμοι τους έχουν περιέλθει σε κατάσταση σχεδόν αθεράπευτη, εκτός αν υπάρξει μια εκπληκτική προετοιμασία για την αναμόρφωσή τους συνδυασμένη με κάποια εύνοια της τύχης— και αναγκάστηκα, επαινώντας την ορθή φιλοσοφία, να λέω ότι χάρη σε αυτήν μπορεί κανείς να αντιληφθεί τι είναι δίκαιο και στη δημόσια και στην ιδιωτική ζωή. Τα δεινά, επομένως, για το ανθρώπινο γένος δεν θα σταματήσουν, παρά μόνο όταν οι σωστοί και γνήσιοι φιλόσοφοι καταλάβουν την πολιτική εξουσία, ή οι ηγέτες των πόλεων, χάρη σε κάποια θεϊκή πρόνοια, στραφούν στην πραγματική φιλοσοφία.

Πλάτων, Ζ' Επιστολή, 326a-b

Γ. Αφού διαβάσετε το κεφάλαιο 37 από τον Επιτάφιο λόγο του Περικλή να επισημάνετε τις διαφορές ανάμεσα στο ιδανικό πολίτευμα της αθηναϊκής

δημοκρατίας, όπως το περιγράφει ο Αθηναίος πολιτικός, και στο ιδανικό πολίτευμα που προτείνει ο Αθηναίος φιλόσοφος.

Το πολίτευμα που έχουμε σε τίποτε δεν αντιγράφει τα ξένα πολιτεύματα. Αντίθετα, είμαστε πολύ περισσότερο εμείς παράδειγμα για τους άλλους παρά μιμητές τους. Το πολίτευμά μας λέγεται Δημοκρατία, επειδή την εξουσία δεν την ασκούν λίγοι πολίτες, αλλά όλος ο λαός. Όλοι οι πολίτες είναι ίσοι μπροστά στον νόμο για τις ιδιωτικές τους διαφορές. Για τα δημόσια αξιώματα προτιμώνται εκείνοι που είναι ικανοί και τα αξίζουν και όχι εκείνοι που ανήκουν σε μια ορισμένη τάξη. Κανείς, αν τύχει και δεν έχει κοινωνική θέση ή αν είναι φτωχός, δεν εμποδίζεται γι' αυτό να υπηρετήσει την πολιτεία, αν έχει κάτι άξιο να προσφέρει. Στη δημόσια ζωή μας είμαστε ελεύθεροι, αλλά και στις καθημερινές μας σχέσεις δεν υποβλέπομε ο ένας τον άλλο, δεν θυμώνομε με τον γείτονά μας αν διασκεδάζει, και δεν του δείχνομε όψη πειραγμένου που, αν ίσως δεν τον βλάπτει, όμως τον στενοχωρεί. Αν, ωστόσο, η αυστηρότητα λείπει από την καθημερινή μας ζωή, στα δημόσια πράγματα, από εσωτερικό σεβασμό, δεν παρανομούμε. Σεβόμαστε τους άρχοντες, πειθαρχούμε στους νόμους και, μάλιστα, σε όσους έχουν γίνει για να προστατεύουν τους αδυνάτους και όσους που, αν και άγραφοι, είναι ντροπή να τους παραβαίνει κανείς.

Θουκυδίδης, Β 37

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο, Τόμας Μορ Ουτοπία

- Η πηγή της αδικίας και των ανισοτήτων οφείλεται στην ιδιωτική περιουσία κατά τον Μορ. Έτσι μέσω λίγων νόμων στην Ουτοπία θεμελιώνεται η ισότητα των αγαθών με τρόπο ώστε να μην λείπουν σε κανέναν τα απαραίτητα. Για τον Πλάτωνα [αλλά και για τον Μορ] όπως γνωρίζουμε η ατομική ιδιοκτησία είναι η βασική αιτία φθόνου και απληστίας, το ελατήριο που ωθεί στην επιθυμία για αύξηση πλούτου, ο λόγος για την υποκίνηση συγκρούσεων και την επέκταση φτώχειας. Κατά συνέπεια, μία ισότιμη και ορθολογική κατανομή των αγαθών περιλαμβάνει απαραίτητα την πλήρη κατάργηση κάθε μορφής ιδιοκτησίας.

- Στο κείμενο αναφοράς γίνεται λόγος για μία ισότιμη αντιμετώπιση των πολιτών εκ μέρους του Νόμου με στόχο την ευδαιμονία όλης της πόλης. Οι φύλακες/φιλόσοφοι αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος για να διοχετεύσουν μέσα στη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητά τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια για να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους. Η διαβίωση των φυλάκων/φιλοσόφων διέπεται από αυστηρό πνεύμα λιτότητας. Απαγορεύεται η κατοχή προσωπικής περιουσίας, μεγάλων και πολυτελών κατοικιών, χρυσού και αργύρου. Η άρχουσα τάξη δεν πρέπει να απολαμβάνει τα αγαθά εις βάρος των άλλων. Σκοπός της πολιτείας δεν είναι η επίτευξη της ευδαιμονίας για μια τάξη, αλλά για ολόκληρη την πολιτεία. Έτσι, η εξουσία δεν αποβαίνει μέσο παράνομου πλουτισμού.

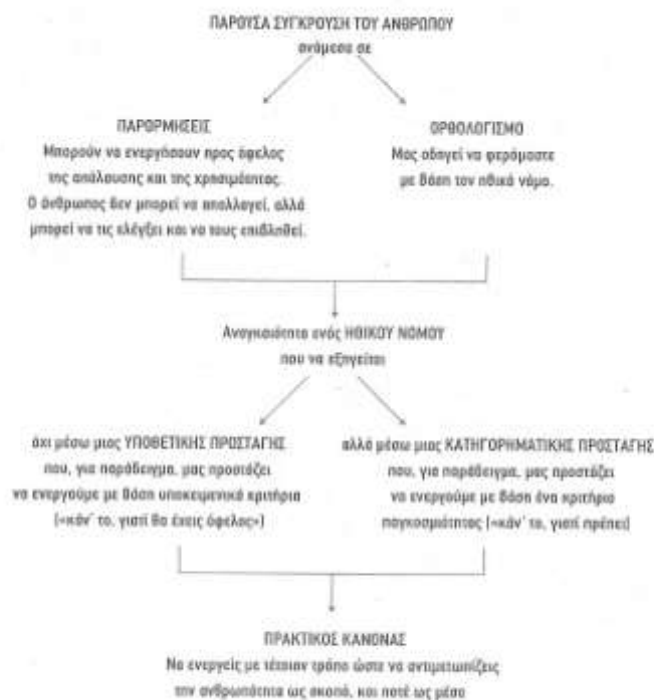
[*Τίθεται, βέβαια, ερώτημα για το ποιο είναι το περιεχόμενο της υπερβολικής ευτυχίας, για την οποία γίνεται λόγος στο κείμενο, εάν δηλαδή αφορά υλικές απολαύσεις ή αποκλειστικά πνευματικές ηδονές (πβ. νησιά Μακάρων) ώστε να είναι συγκρίσιμα τα 2 κείμενα.*]

- Σχετικά με το ερώτημα αν η πολιτική σκέψη χρειάζεται τελικά σε κάποιον βαθμό την ουτοπική διάσταση μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής:

Το όραμα ενός ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι ποικίλες ανάγκες των μελών της, να επιτυγχάνεται η συμφιλίωση και η υπέρβαση των αντιθέσεών τους και να πραγματώνονται τα σημαντικότερα ηθικά ιδεώδη, δεν εκφράζει μόνο την αόριστη προσδοκία κάποιας βαθύτερης ευτυχίας. Μπορεί να χρησιμεύσει και ως απόλυτο μέτρο και σημείο αναφοράς για την κριτική της αδικίας, που υφίσταται ως τις μέρες μας, και να αποτελέσει έτσι κινήτρια δύναμη ιστορικής προόδου. Αν δεν μπορούσαμε να συλλάβουμε τη λογική δυνατότητα επίτευξης ενός ιδανικού συνδυασμού δικαιοσύνης και ευημερίας, δεν θα κάναμε τίποτα για να βελτιωθούν τα πράγματα και θα απορρίπταμε εκ των προτέρων κάθε επαναστατική αλλαγή. Αρκεί βέβαια να υπάρχει η επίγνωση ότι είναι αφελές και επικίνδυνο να επιδιώκεται η αναγκαστική και βίαιη συμμόρφωση των ανθρώπων με καταστάσεις που υποτίθεται πως εξυπηρετούν μακροπρόθεσμα ένα τέτοιο όραμα. Η πραγμάτωση ουτοπικών οραμάτων δεν πρέπει να επιδιώκεται κατά τρόπο που να υπονομεύει τη συναινετική, δημοκρατική διακυβέρνηση των κοινωνιών, η οποία δεν αποτελεί ουτοπία, εφόσον γνωρίζει μεγάλη διάδοση σε ολόκληρο τον πλανήτη (από το Σχ. βιβλίο "Αρχές Φιλοσοφίας".)

Παράλληλο 2ο, Ιμάνουελ Καντ Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών

- Σχετικά με την ηθική του Καντ μπορούμε να αξιοποιήσουμε το παρακάτω σχεδιάγραμμα (πηγή: Ιστορία της Φιλοσοφίας (επιστημονική επιμέλεια: Umberto Eco), τόμος 5, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2018, σ. 255)

- Αν θέλουμε πραγματικά να αποσυνδέσουμε την ηθική ορθότητα από τα αποτελέσματα των πράξεών μας, τότε ίσως πρέπει να αναζητήσουμε τα κριτήρια για την αξιολόγησή τους όχι στο αποτέλεσμα ή στις συνέπειές τους, αλλά στα χαρακτηριστικά του τρόπου με τον οποίο σκεφτόμαστε, όταν αποφασίζουμε πώς πρέπει να πράξουμε. Εκείνο που πρέπει βασικά να μας ενδιαφέρει είναι να έχουν οι ηθικές κρίσεις μας καθολικό χαρακτήρα, να ισχύουν δηλαδή όχι μόνο για μία συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά και για κάθε παρόμοια περίπτωση κατά την οποία ενεργεί ένα παρόμοιο υποκείμενο. Από αυτή την καθολικότητα των ηθικών μας κρίσεων ο Καντ συνάγει την κεντρική αρχή του ηθικού νόμου, την οποία αποκαλεί κατηγορική προσταγή, επειδή έχει κατηγορικό - δηλαδή απόλυτο και όχι υποθετικό - χαρακτήρα. Ο ηθικός νόμος πρέπει να μπορεί να ισχύει σε κάθε περίπτωση και να μη συνδέεται με συγκεκριμένους στόχους του ενός ή του

άλλου υποκειμένου. Πρέπει κάθε υποκείμενο να πράττει έτσι, ώστε να μεταχειρίζεται πάντοτε όλους τους άλλους ανθρώπους - όπως και τον εαυτό του - ως σκοπούς και όχι μόνο ως μέσα των πράξεων του. Αυτό σημαίνει ότι, ανεξάρτητα από τους οποιουσδήποτε επιμέρους στόχους μας, για την επίτευξη των οποίων μας είναι χρήσιμοι οι συνάνθρωποί μας, πρέπει πάντοτε να σεβόμαστε απόλυτα την ελευθερία και την αξιοπρέπειά τους και να αντιμετωπίζουμε τα δικαιώματά τους ως ισότιμα με τα δικά μας.

Είναι προφανές ότι ηθικός νόμος του Καντ είναι προσωπικός και δεν επιβάλλεται από καμία εξουσία, εξωτερική ή και υπέρτερη ακόμη, αλλά έργο της ίδιας της βούλησης. Πρόκειται για μία αυτοδέσμευση που επιβάλλει η ορθολογική και αυτόνομη βούλησή μας. Αντίθετα, ο Νόμος στο πλατωνικό απόσπασμα επιβάλλεται από έξω, είναι θεσπισμένος από τους ιδρυτές της πόλης σε όλους τους πολίτες και επιβάλλεται όχι μόνο με την πειθώ, αλλά ακόμη και με τη χρήση βίας. Δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά επιδιώκει ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, στην εξασφάλιση της ενότητας της πόλης και της ευτυχίας της πολιτείας στο σύνολό της.

Διδακτική ενότητα 11η - Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας

Εισαγωγικά σχόλια

Αξίζει να διαβάσουμε τι έγραψε ο Αριστοτέλης αμέσως πριν από το κείμενό του που περιλάβαμε στην ενότητα αυτή:

«Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί πολύ σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις, βλάπτει πριν απ' όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. ... Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση, αν είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης· το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο έναν σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους, και η φροντίδα γι' αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντίθετα, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης, και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο. Από την άποψη αυτή μόνο επαίνους θα πρέπει να έχει κανείς να πει για τους Λακεδαιμονίους, που και μεγάλο ζήλο δείχνουν για την αγωγή των παιδιών τους και την αγωγή αυτή την κάνουν με ένα δημόσιο, κοινό για όλους σύστημα».

Ερμηνευτικά σχόλια

νομοθετητέον περί παιδείας... κοινήν ποιητέον· Η συγκεκριμένη φράση (δεοντολογικό ύφος) αποτελεί τη συμπερασματική-καταληκτική διατύπωση των προηγούμενων σκέψεων του φιλοσόφου. Κατά συνέπεια μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής (από τα προηγούμενα):

Για τον Αριστοτέλη κάθε πολίτευμα διαμορφώνεται και συντηρείται από το ιδιαίτερο ήθος των πολιτών του. Αποστολή του κράτους είναι να καλλιεργεί αυτό το ήθος με την εκπαίδευση, η οποία γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, πρέπει να παρέχεται απ' την πολιτεία και όχι από τους γονείς και να είναι ίδια για όλους τους πολίτες. Κανένας πολίτης δεν ανήκει στον εαυτό του· όλοι ανήκουν στο κράτος, και το κράτος πρέπει να φροντίζει για καθένα από τα μέρη του⁴⁰. Η σπουδαιότερη υπόθεση της πόλης είναι η προσεκτικά σχεδιασμένη αγωγή της νεολαίας. Αν η αγωγή της νεολαίας αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, οι πολίτες διασπώνται. Το κράτος πρέπει να φροντίζει οπωσδήποτε για τη δημόσια ηθική· όποιος την έχει συνηθίσει από παιδί θα την υπομείνει ατάραχος⁴¹. Για μια ακόμη φορά υπάρχει **αλληλεξάρτηση ηθικής και πολιτικής**. Είναι επίσης σημαντικό ότι **υποστηρίζει τη δημόσια εκπαίδευση αιώνες πριν από το γαλλικό διαφωτισμό** και τη στιγμή που η ιδιωτική εκπαίδευση στην εποχή του ήταν πολύ ανεπτυγμένη⁴². Βέβαια, όλες αυτές οι σκέψεις εμπεριέχονται στις κρίσεις γύρω από το θέμα του ιδεώδους πολιτεύματος.

Συνοψίζοντας, ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας είναι, κατά τον Αριστοτέλη, ένα αίτημα που προκύπτει από την ανάγκη κοινωνικής και πολιτικής ισότητας. Επίσης, η **κοινή παιδεία** είναι απαραίτητη για την ενότητα της πόλης και τη συλλογική ευτυχία. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται μαζί με τον δημόσιο και ο ενιαίος χαρακτήρας της παιδείας: **τήν παιδείαν κοινήν καὶ μίαν ποιεῖν** (Πολιτικά 1263b36-37).

⁴⁰ Ross W.D., Αριστοτέλης, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1993, σ. 383

⁴¹ Düiring I., Ο Αριστοτέλης – Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, τόμος Β, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1994, σσ.275-6

⁴² Βλ. Κριτήριο Αξιολόγησης Κ.Ε.Ε., σ. 91

τίς ἔσται ... παιδεύεσθαι. Με την ερώτηση *τίς ἔσται ἡ παιδεία* θέτει την ουσία του προβλήματος, ενώ με την ερώτηση *πῶς χρή παιδεύεσθαι* την αξιολογική του βάση. Τέλος της παιδείας είναι το *εὖ ζῆν*, όπου οδηγείται ο πολίτης που έχει ασκηθεί με ευθύνη της πολιτείας στην αρετή⁴³.

ἀμφισβητεῖται ... οὐ γὰρ ταυτὰ πάντες. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον στόχο και το περιεχόμενο της παιδείας.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικής έρευνας προβαίνοντας σε διαιρετικές αναλύσεις: α) διδασκτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτική πρακτική και γ) γνωστικό αντικείμενο. Ως πιθανοί **σκοποί** της παιδείας παρατίθενται διαζευτικά η αρετή ή ευτυχία, η ανάπτυξη του πνεύματος ή η καλλιέργεια της ψυχής, η χρησιμότητα της γνώσης ή η αυταξία της. **Η τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική** μόνο ταραχή μπορεί να προκαλέσει στον ερευνητή, γι' αυτό **και προσωρινά προσπερνάται**. Ως γνωστικό αντικείμενο, τέλος, ορίζονται όλες οι δράσεις, σωματικές και πνευματικές, των ελευθέρων πολιτών.

Γι' αυτό τον σκοπό χρησιμοποιεί παρατακτική συμπλεκτική αποφατική σύνδεση («*οὐ γὰρ ταυτὰ [...] οὐδὲ φανερόν, οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον*»), διμελείς πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις («*πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν [...] ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, πότερον ἀσκεῖν δεῖ [...] ἢ τὰ τείνοντα ἢ τὰ περιττὰ*») και γενικές διαιρετικές («*τὰ ἀναγκαῖα [...] τῶν χρησίμων, ὅσα τῶν χρησίμων*»).

Πιο συγκεκριμένα οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της **αρετής** και του **ἀριστου βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια** ή στη **διάπλαση ἠθους**.

⁴³ Βλ. Κριτήριο Αξιολόγησης Κ.Ε.Ε., σ. 91, υποσημείωση 42

Έτσι, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρὸς ἀρετήν**· Η αρετή αναφέρεται και στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής (διανοητικές αρετές) και σε ενέργειες της βούλησης, που ελέγχονται όμως από τη λογική, αλλά γεννιούνται με τον εθισμό (ηθικές αρετές). Η αρετή αποτελεί τη βάση του **«αἰρετωτέρου βίου»**.
- **πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**· Ο άριστος βίος απασχόλησε τον Αριστοτέλη στα τρία πρώτα κεφάλαια του έβδομου βιβλίου των *Πολιτικών* και οπωσδήποτε στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Εννοεί μάλλον τον άριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Στο σύνολο των αριστοτελικών αναφορών η **αρετή** αποτελεί την προϋπόθεση του **«αἰρετωτέρου βίου»**, όπως φαίνεται και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1172a24). Επιπλέον, χρειάζεται να αναγνωρίσουμε ένα πλάτος στην έννοια της αρετής, σύμφωνα με το οποίο π.χ. οι Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της αρετής με την πολεμική ανδρεία και κατά συνέπεια ο βίος που θεμελιώνεται στην πολεμική ανδρεία ήταν ο άριστος γι' αυτούς. Γίνεται σαφές ότι ο άριστος βίος συνδέεται με το άριστο πολίτευμα. Άριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον **«αἰρετώτατον βίον»**, την άριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. **Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός άριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα.**

Σύμφωνα πάλι με μελετητές, **ο άριστος βίος** ανήκει στο **«λόγον ἔχον»**, το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχής. Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του άριστου βίου είναι η μουσική. Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικών ασμάτων στις γιορτές, όπου οι συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο άκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικής και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα

ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθαρό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

Επίσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρός τήν διάνοιαν**· Ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία έχει νόημα ως **άσκηση του νου**, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.
- **πρός τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος**· Από την άλλη η διαμόρφωση **ηθικού χαρακτήρα** αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο έχει υποστηρικτές, αλλά και αρνητές.

ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν... ἄσκησιν αὐτῆς· Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικής σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Κρίνει, λοιπόν, ο Αριστοτέλης ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμοιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

- ό,τι είναι χρήσιμο και πρακτικό για τη ζωή (ωφελιμιστική παιδεία)
- ό,τι οδηγεί στην αρετή (ηθοπλαστική παιδεία)
- πιο «**περιττά**» πράγματα, όπως η μουσική και η γεωμετρία (γνωσιοκεντρική/νοησιαρχική παιδεία)

Πού οφείλονται αυτές οι διαφοροποιήσεις; μα στον σκοπό της πολιτείας. Ο Αριστοτέλης δεν απομονώνει την πολιτειακή τάξη από τον τρόπο ζωής και την παιδεία που προϋποθέτει τη διατήρησή της. Για να ακολουθηθεί ο τρόπος ζωής που ταιριάζει στο κάθε πολίτευμα, πρέπει να υπάρχει η αντίστοιχη μορφή παιδείας, που ποικίλλει ανάλογα με τους σκοπούς της κάθε πολιτείας. Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για

τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση.

τῆς ἐμποδῶν παιδείας· Σ' ένα παρακάτω χωρίο αναφέρει ο Αριστοτέλης τι αποτελούσε συνήθως **την παιδεία του καιρού του:** α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική, και δ) (μερικές φορές) σχέδιο και ζωγραφική. (Ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική είναι ίσως ότι στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.) Πρόκειται για την παιδεία που ίσχυε την εποχή του Αριστοτέλη. Η ανάγνωση μαζί με την γραφή, και το σχέδιο είναι απλώς γνώσεις, δεξιότητες χρήσιμες για τη ζωή. Σκοπός της γυμναστικής είναι η καλλιέργεια της ανδρείας, γιατί όλοι οι πολίτες με τη γυμναστική συνηθίζουν να διακινδυνεύουν. Σκοπός εξάλλου της μουσικής είναι να προάγει την πνευματική καλλιέργεια και μόρφωση, να χαρίζει ανάπαυση και χαλάρωση ή διασκέδαση γενικά και να προσφέρει στους μορφωμένους ανθρώπους πιο εκλεπτυσμένη απόλαυση.

περί τῶν πρὸς ἀρετὴν ... ὁμολογούμενον· Ο Αριστοτέλης έχει ήδη υποστηρίξει ότι η αρετή των πολιτών δεν είναι προϊόν της τύχης, ούτε κάτι που βρίσκεται έξω απ' την πολιτεία· αντίθετα, βρίσκεται μέσα στην πολιτεία και καλλιεργείται με την παιδεία. Αρετή είναι για τον Αριστοτέλη ορθή ενέργεια του ανθρώπου, η οποία τον οδηγεί στην πραγμάτωση της φύσης του. Ενώ όμως για τον Αριστοτέλη το θέμα αυτό είναι ξεκαθαρισμένο, άλλοι διαφωνούν μ' αποτέλεσμα να εμφανίζονται διχογνωμίες.

ὅτι ... δεῖ... Ως συνήθως ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μέση οδό. Δεν πρέπει να παραμελούμε το χρήσιμο: η ανάγνωση, η γραφή και το σχέδιο είναι γνώσεις και ικανότητες που τις χρειαζόμαστε στις συναλλαγές όσο και στην άσκηση του δημόσιου καθήκοντος. Το χρήσιμο, όμως, είναι μόνο το μέσο για το σκοπό· δεν αρμόζει σε ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν παντού

τη χρησιμότητα. Πρέπει να φροντίζουμε τα παιδιά να μη μαθαίνουν πράγματα που θα τους κάνουν ευτελείς και τιποτένιους⁴⁴.

Βάναυσον δ' ἔργον ... τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν· Εφόσον η παιδεία θα αποβλέπει στο να καταστήσει τους πολίτες ελεύθερους και ευγενείς, δεν είναι δυνατόν η κάθε επιμέρους γνώση ή άσκηση να θεωρείται ως αυτοσκοπός, γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε ανεπίτρεπτη μονομέρεια.

Γενικά πρέπει να διακρίνουμε τις ελεύθερες από τις ανελεύθερες ενασχολήσεις. Οι τελευταίες καθιστούν τον ελεύθερο άνθρωπο ανίκανο να εκπληρώσει τις απαιτήσεις της αρετής. Περιορίζουν και υποβαθμίζουν τη σκέψη μας. Η διδασκαλία πρέπει να μην υπερβαίνει ορισμένα όρια· δεν πρέπει να την χαρακτηρίζει υπερβολικός ζήλος. Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα:

Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (**βάναυσον ἔργον**).

Βάναυσον δ' ἔργον (< **βαύναυσος** από το **βαῦνος** < **αῦω**: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι

⁴⁴ Düring I., ό.π., σ. 276

τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνουσοι ή το βάνουσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Γενική διαπίστωση αναφορικά με το απόσπασμα:

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για εκπαίδευση πολιτών που αποτελούν μέρη του κράτους. Έτσι, εξηγείται τόσο η ομοιομορφία της παιδείας, όσο και το γεγονός ότι έχει κυρίως ηθικό χαρακτήρα και όχι πρακτικό. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζοντας στο κράτος ένα άμεσα ηθικοπλαστικό ρόλο και όχι απλώς ένα ρόλο εξάλειψης πιθανών εμποδίων για την ευζωία των πολιτών, είναι φυσικό να δίνει στην ηθική διαπαιδαγώγηση μεγαλύτερη έμφαση απ' ό,τι συνηθίζουμε σήμερα. Ασφαλώς πιστεύουμε και εμείς ότι τα εκπαιδευτικά και τα μαθήματα ασκούν ηθική επιρροή, αλλά θεωρούμε την επίδρασή τους λιγότερο άμεση, και μάλιστα πιστεύουμε ότι όσο λιγότερο τονίζεται και προβάλλεται αυτός ο σκοπός, τόσο πιθανότερη είναι η θετική επίδρασή τους⁴⁵.

⁴⁵ Ross W., ό.π., σ. 384

Κείμενο Αναφοράς Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1.12, 1253a29-39

Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρῆ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτά πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος. Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν ποτερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτὰς τινος): περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς).

Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάνουσον. Βάνουσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων [ἢ τὴν ψυχὴν] ἢ τὴν διάνοιαν.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης κειμένου αναφοράς

1. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης της εποχής του; Από ποια σημεία του κειμένου φαίνεται αυτό;
2. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Τα δύο κατ' αρχήν βασικά ερωτήματα που απασχολούν τον Αριστοτέλη είναι: ποια είναι η ουσία της παιδείας και ποιο είναι το κατάλληλο εκπαιδευτικό σύστημα για τους νέους.
 2. Ένα βασικό σημείο διαφωνίας είναι για το εάν η παιδεία οφείλει να έχει ως στόχο την ανάπτυξη του πνεύματος ή την ηθική καλλιέργεια.

3. Όλοι συμφωνούν με το τι είναι αρετή, αλλά διαφωνούν στο τρόπο άσκησής της.
4. Ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μεσότητα ως προς τη διδασκαλία των χρησίμων.
5. Κατά τον Αριστοτέλη κάθε μορφή γνώσης μπορεί να έχει θετική επίδραση στον άνθρωπο.

Ερμηνευτικές ασκήσεις

1. Ποιες απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου διακρίνετε στο κείμενο;
2. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η πολιτεία οφείλει να επιδιώκει για τους νέους της την αρετή με σκοπό να διαμορφώσει ηθικά τον χαρακτήρα τους. Ποιες δυσκολίες περιγράφει για την επίτευξη αυτού του σκοπού;

Λεξιλογικές ασκήσεις

1. Να βρείτε μέσα από το κείμενο ή να σχηματίσετε, όπου δεν υπάρχουν, τα αντώνυμα των φράσεων που ακολουθούν:

δῆλον, φανερόν:

τά χρήσιμα πρὸς τὸν βίον:

τά τείνοντα πρὸς ἀρετήν:

ἐλευθερίων:

ταραχώδης:

διηρημένον:

πάντες:

τὸν βίον τὸν ἄριστον:

2. Με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της ν.ε.: ***εμφάνιση, υπόληψη, έθος, ποδήλατο, τάση, διακρίσεις, δεν, καχεξία, τοκετός, διέλευση***

Ασκήσεις παραλλήλων κειμένων

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα από τον "Πρωταγόρα" του Πλάτωνα όπου ο σοφιστής περιγράφει το εκπαιδευτικό σύστημα στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ., και το αρχαίο κείμενο αναφοράς από τα "Πολιτικά" του Αριστοτέλη να εντοπίσετε τυχόν ομοιότητες ή/και διαφορές αναφορικά με τους στόχους, τους φορείς και το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάννα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την εύκοσμία των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και ἔπαινοι και ἐγκώμια για τους αρχαίους ἥρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος. [...]

Πλάτων, Πρωταγόρας, 325d

Β. Να επισημάνετε και να παρουσιάσετε τα κοινά σημεία μεταξύ των στόχων της εκπαίδευσης, όπως ορίζονται σήμερα στο κείμενο του Ελληνικού Συντάγματος και στο κείμενο αναφοράς από τα "**Πολιτικά**" του Αριστοτέλη.

Άρθρο 16: (Παιδεία, τέχνη, επιστήμη)

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.
2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.
3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.
4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/>

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο Πλάτων, Νόμοι 643d-644b

- Αναδεικνύεται η σημασία της παιδείας ως καθοριστικού παράγοντα για την επίτευξη μιας ιδανικής πολιτείας (χαρακτήρας και στόχοι) και διευκρινίζεται ο όρος ως ο καθοριστικός παράγοντας που από την παιδική ηλικία κατευθύνει τον άνθρωπο στην αρετή και διαμορφώνει μέσα στην ψυχή του τη σφοδρή επιθυμία να εξελιχθεί σε τέλειο πολίτη, ο οποίος ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο. Η παιδεία με την παραπάνω έννοια απουσιάζει ακόμη και από ανθρώπους που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και έχουν υψηλή κατάρτιση.

- Επικρίνεται η χρησιμοθηρική εκπαίδευση που επιδιώκει την απόκτηση χρημάτων, δύναμης ή σοφίας χωρίς λογική και δικαιοσύνη χαρακτηρίζοντάς τη ανάρμοστη για έναν ελεύθερο άνθρωπο, ανάξια να ονομάζεται παιδεία. Απαιτείται αυτοδέσμευση του ατόμου, συνειδητή επιλογή και προσπάθεια καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Επομένως, η αγωγή είναι ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά και ένα από τα βασικότερα εργαλεία για τη διαμόρφωση της ιδανικής πολιτείας · είναι παράγοντας που οδηγεί στην ολοκλήρωση του ανθρώπου σε ηθικό ον και στην ευδαιμονία, ατομική και συλλογική.

- Οι παραπάνω απόψεις του Πλάτωνα στο έργο του **Νόμοι** είναι φανερό ότι επηρέασαν τη σκέψη του Αριστοτέλη, καθώς σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με τις θέσεις που υποστηρίζει στο Κείμενο Αναφοράς: α) η παιδεία ως δημόσιο αγαθό οφείλει να είναι προγραμματισμένη, κατάλληλα δομημένη, με στόχο την απόκτηση της αρετής και περαιτέρω της ευδαιμονίας, β) καθιέρωση της δημόσιας και υποχρεωτικής εκπαίδευσης, θεωρώντας ότι η αγωγή πρέπει να αρχίζει από τη γέννηση του ανθρώπου και να συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια του βίου του.

- Ωστόσο, η παιδεία που εισηγείται ο Αριστοτέλης είναι περισσότερο πολυδιάστατη, δεν έχει προσανατολισμό προς την αρετή, δεν είναι προορισμένη αποκλειστικά για την ανώτερη τάξη. Ο Αριστοτέλης δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία,

επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά-επαγγελματικά προσανατολισμένης. Σ' αυτό είναι σαφές ότι διαφορετική εκπαίδευση, με διακριτούς στόχους και αντικείμενα, πρέπει να λάβουν οι πολίτες της ιδανικής πολιτείας του, ανάλογα με τη φύση τους και την τάξη στην οποία ανήκουν. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Πλάτωνα κύριος σκοπός της παιδείας είναι η δημιουργία καλών φυλάκων και φιλοσόφων, ενώ παράλληλα ο φιλόσοφος πιστεύει στην αυστηρή ειδίκευση.

Παράλληλο 2ο Ζαν Ζακ Ρουσό, Αιμίλιος ή περί αγωγής

- Σύμφωνα με τον Ρουσό οφείλουμε να διαπαιδαγωγούμε ανθρώπους ελεύθερους και αυτόνομους, γιατί μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορούν να εξελιχθούν ομαλά μέσα σε μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες, έξω από το προστατευμένο περιβάλλον των «δικών τους ανθρώπων», ικανούς να ανακαλύψουν τις δυνάμεις τους με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο.

Ο παιδαγωγός οφείλει, λοιπόν, να διασφαλίζει περιβάλλον ελευθερίας και σχετικής αυτονομίας για τον μαθητή του παρατηρώντας διακριτικά την εξέλιξή του και βοηθώντας τον να ανακαλύψει τη γνώση μέσα από τα πράγματα και να διορθώνει τυχόν αστοχίες με τις δικές του δυνάμεις. Η ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας απαιτεί τη μετάβαση από την αίσθηση στη σκέψη και στην κρίση με βάση κυρίως αυθόρμητες εμπειρίες, παρά διδαχές που προσφέρουν τα βιβλία. Στο τέλος της παιδαγωγικής διαδρομής πρέπει να διδάξουμε σε ένα παιδί τη σωστή σύνταξη των κοινωνικών σχέσεων υπό το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας και του σεβασμού των κανόνων που επιβάλλει η ηθική μας συνείδηση.

- **Κοινά σημεία αναφοράς** θα μπορούσαν να θεωρηθούν η ανθρωπιστική διάσταση της εκπαίδευσης, ο προβληματισμός για τη ρευστότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή, και η έμφαση στην ελευθερία-αυτονομία του ανθρώπου ως στόχου της παιδείας. Βέβαια, τα ιστορικά συγκείμενα είναι διαφορετικά, οπότε και η έννοια της ελευθερίας διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό. Ως κοινό

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Ο.Π. Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ - 3η Θεματική Ενότητα

Ι.Π. Αμπελάς, Δρ Φιλοσοφίας - Φιλολόγος

σημείο στη γενικότερη φιλοσοφική στάση των δύο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μία "πόλη" κατά τον Ρουσό μπορεί να κυβερνηθεί δίκαια και λογικά, μόνο αν όσοι την κατοικούν είναι, πρώτοι αυτοί, ενάρετοι και έχουν επίγνωση της αναγκαιότητας να επικρατήσει το κοινό καλό.

Η αλληγορία του Σπηλαίου⁴⁶ (Πλάτων, Πολιτεία 514a-517a)

Η αλληγορία ή μύθος του Σπηλαίου είναι ένας μύθος που διηγείται ο Σωκράτης στο πλαίσιο της υποτιθέμενης συζήτησης που διεξάγεται ανάμεσα σε επιφανείς Αθηναίους για την αναζήτηση του περιεχομένου της δικαιοσύνης και του πώς μπορεί να δημιουργηθεί θεωρητικά μια δίκαιη κοινωνία. Στο απόσπασμα που ακολουθεί συνομιλούν ο Σωκράτης που διηγείται τον μύθο και ο Γλαύκων (αδερφός του Πλάτωνα) που παρακολουθεί τη διήγηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πλάτων στα φιλοσοφικά έργα του χρησιμοποιεί συχνά μύθους προκειμένου να κατανοήσουν οι αναγνώστες του δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες.

Εἰκασία

[514a] Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέεικασον τοιοῦτω πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας. ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ οἰκῆσει σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούση μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς ἀγκύνας, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ [514b] πρόσθεν μόνον ὄραν, κύκλω δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὀπίσθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τειχίον παρῳκοδομημένον, ὥσπερ τοῖς

1^ο στάδιο

Ἔστερ' ἀπὸ αὐτά, εἶπα, δοκίμασε να απεικονίσεις τὴν ἀνθρώπινη φύση μας ὡς πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀπαιδευσία τῆς πλάθοντας με τὸ νοῦ σου μια κατάσταση ὅπως ἡ ἀκόλουθη. Φαντάσου δηλαδή ἀνθρώπους σ' ἓνα οἶκημα ὑπόγειο, κάτι σαν σπηλιά, που τὸ ἀνοιγμὰ τῆς, ἐλεύθερο στο φῶς σε μεγάλη ἀπόσταση, θα ἀπλώνεται σε ὅλο τὸ πλάτος τῆς σπηλιάς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς να βρίσκονται μέσα ἐκεῖ ἀπὸ παιδιὰ ἀλυσοδεμένοι ἀπὸ τὰ σκέλια καὶ τὸν ἀγκύνα ὥστε να μένουν ἀκίνητοποιημένοι καὶ να κοιτάζουν μόνον πρὸς τὰ εμπρὸς χωρὶς να μποροῦν, ἔτσι ἀλυσοδεμένοι καθὼς θα εἶναι, να στρέφουν γύρω τὸ κεφάλι τους· καὶ ἓνα φῶς να τοὺς ἐρχεται ἀπὸ ψηλά καὶ ἀπὸ μακριά, ἀπὸ μια φωτιά που θα καίει πίσω τοὺς, καὶ ἀνάμεσα στη φωτιά καὶ στοὺς δεσμώτες, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, να περνάει ἓνας δρόμος· καὶ ἐκεῖ δίπλα φαντάσου ἓνα τειχάκι χτισμένο παράλληλα στο δρόμο σαν ἐκεῖνα τὰ χαμηλὰ παραπετάσματα που στήνουν οἱ

⁴⁶ Μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. 2002. Πλάτων. Πολιτεία. Εισαγωγικό σημείωμα, μετάφραση, ερμηνευτικά σημειώματα. Αθήνα: Πόλις.

θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Ὅρῳ, ἔφη.

Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ τειχίον φέροντας ἀνθρώπους [514c] σκευή τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου καὶ ἀνδριάντας [515a] καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοιους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιούτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶει ἂν τι ἑωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαιίου προσπιπούσας;

Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχειν ἠναγκασμένοι [515b] εἶεν διὰ βίου;

Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο;

Τί μὴν;

Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἰοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῆ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἄπερ ὀρῶεν;

Ἀνάγκη.

Τί δ' εἰ καὶ ἡχῶ τὸ δεσμοτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχει; ὅποτε τις τῶν παριόντων φθέγγεται, οἶει ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθεγγόμενον ἢ τὴν παριοῦσαν σκιάν;

Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.

[515c] Παντάπασι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.

Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.

ταχυδακτυλοουργοὶ μπροστὰ στους θεατὲς για να δείχνουν ἀπὸ ἔκει τα τεχνάσματά τους.

Το φαντάζομαι, εἶπε.

Φαντάσου ἀκόμη ὅτι κατὰ μήκος σ' αὐτὸ τὸ τειχάκι κάποιοι ἄνθρωποι μεταφέρουν κάθε λογῆς κατασκευάσματα που ἐξέχουν ἀπὸ τὸ τειχάκι, ἀγάλματα καὶ ἄλλα ομοιώματα ζώων, ἀπὸ πέτρα, ἀπὸ ξύλο ἢ ἀπὸ οτιδήποτε ἄλλο, κι ὅτι, ὅπως εἶναι φυσικό, ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους που κουβαλάνε αὐτὰ τα πράγματα μιλούν ἐνῶ ἄλλοι εἶναι σιωπηλοί.

Αλλόκοτη, εἶπε, ἡ εἰκόνα που περιγράφεις, καὶ οἱ δεσμώτες ἀλλόκοτοι κι αὐτοί.

Ὅμοιοι με ἐμὰς, ἔκανα ἐγώ· γιατί πρῶτα-πρῶτα μήπως φαντάζεσαι ὅτι οἱ δεσμώτες αὐτοὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς διπλανούς τους βλέπουν ποτέ τους τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τις σκιές που ρίχνει τὸ φῶς ἀντικρὺ τους στὸν τοῖχο τῆς σπηλιάς;

Μα πὼς θα ἦταν δυνατόν, εἶπε, ἀφοῦ σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ εἶναι ἀναγκασμένοι να ἔχουν τὸ κεφάλι τους ἀκίνητο;

Καὶ με τα πράγματα που περνούν μπροστὰ στὸ τειχάκι τι γίνεται; Τι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τις σκιές τους βλέπουν οἱ δεσμώτες;

Σαν τι ἄλλο θα μπορούσαν να δουν;

Ἄν, τώρα, εἶχαν τὴ δυνατότητα να συνομιλοῦν, δεν νομίζεις ὅτι θα πίστευαν πὼς αὐτὰ για τα ὅποια μιλούν δεν εἶναι παρά οἱ σκιές που ἐβλεπαν να περνούν μπροστὰ ἀπὸ τα μάτια τους;

Κατανάγκην, εἶπε.

Κι ἀν υποθέσουμε ἀκόμη ὅτι στὸ δεσμοτήριον ἐρχόταν καὶ ἀντίλαλος ἀπὸ τὸν ἀντικρινὸ τοῖχο; Κάθε φορά που θα μιλούσε κάποιος ἀπὸ ὅσους περνοῦσαν πίσω τους, φαντάζεσαι ὅτι οἱ δεσμώτες δεν θα πίστευαν ὅτι ἡ φωνὴ βγαίνει ἀπὸ τὴ σκιά που θα ἐβλεπαν να περνᾶ ἀπὸ μπροστὰ τους;

Μα τὸ Δία, εἶπε, καὶ βέβαια.

Ἀσφαλῶς λοιπόν, εἶπα ἐγώ, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δεν θα ἦταν δυνατόν να πιστέψουν για ἀληθινὸ τίποτε ἄλλο παρά μονάχα τις σκιές τῶν κατασκευασμάτων.

Ἀνάγκη ἀδήριτη, εἶπε.

Πίστις

Σκόπει δὴ, ἦν δ' ἐγώ, αὐτῶν λύσιν τε καὶ ἴασιν τῶν τε δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης, οἷα τις ἂν εἴη, εἰ φύσει τοιάδε συμβαίνοι αὐτοῖς· ὁπότε τις λυθείη καὶ ἀναγκάζοιτο ἐξαίφνης ἀνίστασθαι τε καὶ περιάγειν τὸν αὐχένα καὶ βαδίζειν καὶ πρὸς τὸ φῶς ἀναβλέπειν, πάντα δὲ ταῦτα ποιῶν ἀλγοῖ τε καὶ διὰ τὰς μαρμαρυγὰς ἀδυνατοῖ καθορᾶν ἐκεῖνα ὧν [515d] τότε τὰς σκιάς ἐώρα, τί ἂν οἶε αὐτὸν εἰπεῖν, εἰ τις αὐτῷ λέγοι ὅτι τότε μὲν ἐώρα φλυαρίας, νῦν δὲ μᾶλλον τι ἐγγυτέρω τοῦ ὄντος καὶ πρὸς μᾶλλον ὄντα τετραμμένος ὀρθότερον βλέπει, καὶ δὴ καὶ ἕκαστον τῶν παριόντων δεικνύς αὐτῷ ἀναγκάζοι ἐρωτῶν ἀποκρίνεσθαι ὅτι ἔστιν; οὐκ οἶε αὐτὸν ἀπορεῖν τε ἂν καὶ ἠγεῖσθαι τὰ τότε ὀρώμενα ἀληθέστερα ἢ τὰ νῦν δεικνύμενα;

Πολύ γ', ἔφη.

[515e] Οὐκοῦν κἂν εἰ πρὸς αὐτὸ τὸ φῶς ἀναγκάζοι αὐτὸν βλέπειν, ἀλγεῖν τε ἂν τὰ ὄμματα καὶ φεύγειν ἀποστρεφόμενον πρὸς ἐκεῖνα ἃ δύναται καθορᾶν, καὶ νομίζειν ταῦτα τῷ ὄντι σαφέστερα τῶν δεικνυμένων;

Οὕτως, ἔφη.

Διάνοια

Εἰ δέ, ἦν δ' ἐγώ, ἐντεῦθεν ἔλκοι τις αὐτὸν βία διὰ τραχείας τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνάντους, καὶ μὴ ἀνείη πρὶν ἐξελκύσειεν εἰς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἄρα οὐχὶ ὀδυνᾶσθαι τε [516a] ἂν καὶ ἀγανακτεῖν ἐλκόμενον, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τὸ φῶς ἔλθοι, αὐγῆς ἂν ἔχοντα τὰ ὄμματα μεστὰ ὀρᾶν οὐδ' ἂν ἔν δύνασθαι τῶν νῦν λεγομένων ἀληθῶν;

Οὐ γὰρ ἂν, ἔφη, ἐξαίφνης γε.

2^ο στάδιο

Σκέψου τώρα, εἶπα ἐγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η απαλλαγή τους από τα δεσμά και η γιατρειά τους από την πλάνη και την αφροσύνη, αν τύχαινε και τους συνέβαιναν τα εξής: Κάθε φορά που κάποιος από αυτούς θα λυνόταν και θα αναγκαζόταν ξαφνικά να ελευθερωθεί και να γυρίσει το κεφάλι και να περπατήσει και να αντικρύσει το φως ψηλά —κι όλα αυτά πονώντας πολύ και αδυνατώντας από την εκτυφλωτική λάμψη να διακρίνει εκείνα τα πράγματα που ως τώρα έβλεπε τις σκιές τους—, τι φαντάζεσαι ότι θα έλεγε ο άνθρωπος αυτός, αν κάποιος του έλεγε ότι όσα έβλεπε πρωτύτερα ήταν ανοησίες και ότι τώρα είναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα κι ότι έχοντας τώρα στραφεί σε αντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει σωστότερα; Ιδίως μάλιστα αν δείχνοντάς του καθένα από τα αντικείμενα που περνούσαν από μπροστά του τον ρωτούσε και τον υποχρέωνε να απαντήσει τι είναι το καθένα τους. Δεν νομίζεις ότι ο άνθρωπος εκείνος θα τα 'χανε και θα πίστευε ότι όσα έβλεπε τότε ήταν αληθινότερα από εκείνα που του έδειχναν τώρα;

Και πολύ μάλιστα.

Κι άμα θα τον ανάγκαζε να κοιτάξει στο ίδιο το φως, δεν θα αισθανόταν έντονο πόνο στα μάτια και δεν θα προσπαθούσε να το αποφύγει στρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' εκείνα που μπορεί να βλέπει, και δεν θα νόμιζε ότι εκείνα είναι στ' αλήθεια πιο σαφή και ευκρινή από όσα του έδειχναν τώρα;

Έτσι, εἶπε.

3^ο στάδιο

Αν, τέλος, εἶπα ἐγώ, κάποιος τον τραβούσε δια της βίας προς τα έξω από ένα ανέβασμα κακοτράχαλο κι απότομο και δεν τον άφηνε προτού να τον βγάλει στο φως του ήλιου, άραγε ο δεσμώτης δεν θα πονούσε και δεν θα αγανακτούσε που τον τραβολογούσαν, κι όταν θα έβγαινε στο φως, έτσι καθώς τα μάτια του θα ήταν πλημμυρισμένα από την εκτυφλωτική λάμψη, δεν θα του ήταν εντελώς αδύνατο να διακρίνει έστω και ένα από τα πράγματα, για τα οποία θα του λέγανε τώρα πως είναι αληθινά;

Συνηθείας δὴ οἶμαι δεοίτ' ἄν, εἰ μέλλοι τὰ ἄνω ὄψεσθαι. καὶ πρῶτον μὲν τὰς σκιάς ἄν ῥᾶστα καθορῶ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐν τοῖς ὕδασι τὰ τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ τῶν ἄλλων εἶδωλα, ὕστερον δὲ αὐτά· ἐκ δὲ τούτων τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νύκτωρ ἄν ῥᾶον θεάσαιτο, προσβλέπων τὸ τῶν [516b] ἄστρων τε καὶ σελήνης φῶς, ἢ μεθ' ἡμέραν τὸν ἥλιόν τε καὶ τὸ τοῦ ἡλίου.

Πῶς δ' οὐ;

Τελευταῖον δὴ οἶμαι τὸν ἥλιον, οὐκ ἐν ὕδασι οὐδ' ἐν ἀλλοτρίᾳ ἔδρα φαντάσματα αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ δύναιτ' ἄν κατιδεῖν καὶ θεάσασθαι οἷός ἐστιν.

Ἀναγκαῖον, ἔφη.

Νόησις

Καὶ μετὰ ταῦτ' ἄν ἤδη συλλογίζοιτο περὶ αὐτοῦ ὅτι οὗτος ὁ τὰς τε ὥρας παρέχων καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ πάντα [516c] ἐπιτροπεύων τὰ ἐν τῷ ὁρωμένῳ τόπῳ, καὶ ἐκείνων ὧν σφεῖς ἐώρων τρόπον τινὰ πάντων αἴτιος.

Δῆλον, ἔφη, ὅτι ἐπὶ ταῦτα ἄν μετ' ἐκεῖνα ἔλθοι.

Τί οὖν; ἀναμιμνησκόμενον αὐτὸν τῆς πρώτης οἰκίσεως καὶ τῆς ἐκεῖ σοφίας καὶ τῶν τότε συνδεσμοτῶν οὐκ ἄν οἶει αὐτὸν μὲν εὐδαιμονίζεσθαι τῆς μεταβολῆς, τοὺς δὲ ἐλεεῖν;

Καὶ μάλα.

Τίμαί δὲ καὶ ἔπαινοι εἴ τινες αὐτοῖς ἦσαν τότε παρ' ἀλλήλων καὶ γέρα τῷ ὀξύτατα καθορῶντι τὰ παριόντα, καὶ μνημονεύοντι μάλιστα ὅσα τε πρότερα αὐτῶν καὶ ὕστερα [516d] εἰώθει καὶ ἅμα πορεύεσθαι, καὶ ἐκ τούτων δὴ δυνατώτατα ἀπομαντευομένῳ τὸ μέλλον ἤξειν, δοκεῖς

Θα του ἦταν αδύνατον, εἶπε· ἐτσι στα ξαφνικά τουλάχιστον.

Θα χρειαζόταν, νομίζω, κάποιος χρόνος προσαρμογῆς, προκειμένου να αντικρύσει τα πράγματα ἐπ'άνω. Ἐτσι, στην αρχή, θα διέκρινε ευκολότερα τις σκιάς, ἔπειτα τα εἶδωλα των ἀνθρώπων και των ἄλλων πραγμάτων στο νερό κι ὕστερα τα ἴδια τα πράγματα: ἀπὸ αὐτὰ ὅσα βρίσκονται στον ουρανό, και αὐτὸ τον ἴδιο τον ουρανό, θα μπορούσε να τα κοιτάξει πιο εὐκόλα τῆ νύχτα με το φως των ἀστρων και του φεγγαρίου παρά την ημέρα, με τον ἥλιο και το φως του.

Ἀσφαλῶς.

Και τελευταῖο ἀπ' ὅλα θα μπορούσε να αντικρύσει τον ἥλιο, ὄχι εἶδωλά του στο νερό ἢ σε κάποια θέση ἄλλην ἀπὸ τῆ δική του, ἀλλὰ τον ἥλιο αὐτὸν καθ'αυτὸν στον δικό του τόπο, και να θεαστεῖ τῆ φύση του.

Κατανάγκην, εἶπε.

4^ο στάδιο

Κι ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ θα ἐφθανε να συλλάβει με το λογισμό του ὅτι αὐτός, ο ἥλιος, εἶναι που δωρίζει τις εποχές και τα χρόνια και που διαφεντεύει τα πάντα στη σφαῖρα των ορατῶν πραγμάτων, και κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι ἡ αἰτία για ὅλα ὅσα ἐβλεπαν ο ἴδιος και οι ἄλλοι δεσμώτες.

Προφανῶς, εἶπε, αὐτὸ θα ἦταν τὸ ἐπόμενο συμπέρασμα του.

Λοιπόν; Καθὼς θα ξαναθυμάται τον τόπο, στον ὁποῖο ἔμενε πρώτα, τῆ «σοφία» που εἶχαν ἐκεῖ, και τους συγκρατούμενους του ἐκεῖ, δεν νομίζεις ὅτι θα καλοτυχίξει τον εαυτό του για τῆν ἀλλαγῆ, ἐνῶ για 'κείνους θα αἰσθάνεται οἶκτο;

Και πολὺ μάλιστα.

Κι αν υποθέσουμε ὅτι οἱ δεσμώτες εἶχαν θεσπίσει τότε κάποιες τιμές και ἐπαίνους μεταξύ τους και βραβεῖα για ὅποιον διέκρινε καθαρότερα ἀπ' ὅλους τα αντικείμενα που περνούσαν μπροστά τους, ἢ για ὅποιον συγκρατούσε στη μνήμη του ποια ἀπὸ αὐτὰ συνήθως περνούσαν πρώτα, ποια ὕστερα και ποια πήγαιναν μαζί με ποια, ἐτσι που βάσει αὐτοῦ να ἔχει κάποια ἰδιαίτερη ικανότητα στο να μαντεύει τι ἐπρόκειτο να περάσει κάθε φορά, ἔχεις μήπως τῆ γνώμη ὅτι ο

ἂν αὐτὸν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν ἔχειν καὶ ζηλοῦν τοὺς παρ' ἐκείνοις τιμωμένους τε καὶ ἐνδυναστεύοντας, ἢ τὸ τοῦ Ὀμήρου ἂν πεπονθέναι καὶ σφόδρα βούλεσθαι «ἐπάρουρον ἐόντα θητευέμεν ἄλλω ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρω» καὶ ὅτιοῦν ἂν πεπονθέναι μᾶλλον ἢ ' κείνά τε δοξάζειν καὶ ἐκείνως ζῆν;

[516e] Οὕτως, ἔφη, ἔγωγε οἶμαι, πᾶν μᾶλλον πεπονθέναι ἂν δέξασθαι ἢ ζῆν ἐκείνως.

Θεωρητικός και πρακτικός βίος

Καὶ τότε δὴ ἐννόησον, ἦν δ' ἐγώ. εἰ πάλιν ὁ τοιοῦτος καταβάς εἰς τὸν αὐτὸν θᾶκον καθίζοιτο, ἄρ' οὐ σκότους <ἂν> ἀνάπλεως σχοίη τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξαίφνης ἦκων ἐκ τοῦ ἡλίου;

Καὶ μάλα γ', ἔφη.

Τὰς δὲ δὴ σκιὰς ἐκείνας πάλιν εἰ δέοι αὐτὸν γνωματεύοντα διαμιλλᾶσθαι τοῖς ἀεὶ δεσμώταις ἐκείνοις, ἐν ᾧ ἀμβλυώττει, [517a] πρὶν καταστῆναι τὰ ὄμματα, οὗτος δ' ὁ χρόνος μὴ πάνυ ὀλίγος εἶη τῆς συνηθείας, ἄρ' οὐ γέλωτ' ἂν παράσχοι, καὶ λέγοιτο ἂν περὶ αὐτοῦ ὡς ἀναβάς ἄνω διεφθαρμένος ἦκει τὰ ὄμματα, καὶ ὅτι οὐκ ἄξιον οὐδὲ πειρᾶσθαι ἄνω ἰέναι; καὶ τὸν ἐπιχειροῦντα λύειν τε καὶ ἀνάγειν, εἴ πως ἐν ταῖς χερσὶ δύναιντο λαβεῖν καὶ ἀποκτείνειν, ἀποκτείνονται ἂν;

Σφόδρα γ', ἔφη.

ἄνθρωπος αὐτός θα φλεγόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία για τέτοια πράγματα και ὅτι θα ζήλευε ὅσους τιμοῦνταν ἐκεῖ και εἶχαν δύναμη και ἀναγνώριση; Ἡ θα εἶχε πάθει αὐτό που λέει ο Ὀμηρος, και θα ἐπιθυμοῦσε διακαῶς «πάνω στη γη να ζούσε κι ας ξενοδούλευε σε κάποιον ἀκλήρω» ἢ να υπέφερε οτιδήποτε παρά να νομίζει τέτοια πράγματα και να ζει ὅπως ἐκεῖνοι;

Ἔτσι νομίζω κι ἐγώ, εἶπε· θα προτιμοῦσε να πάθαινε οτιδήποτε παρά να ζει ἐκείνη τη ζωή.

5^ο στάδιο

Συλλογίσου τώρα και τούτο, εἶπα ἐγώ. Ἀν ἕνας ἄνθρωπος σαν αὐτὸν κατέβαινε ξανά ἐκεῖ κάτω και καθόταν στην ἴδια θέση, ἀραγε τα μάτια του δεν θα ἦταν γεμάτα σκοτάδι, καθὼς θα ἐρχόταν ἔτσι ἀπότομα ἀπὸ το φως του ἡλίου;

Βεβαιότατα.

Κι αν θα χρειαζόταν να παραβγεί πάλι με ἐκείνους που εἶχαν παραμείνει δεσμώτες προσπαθώντας να διακρίνει τις σκιές, ἐνὼ η ὄρασή του θα εἶναι ἀδύναμη ωσότου να προσαρμοστούν τα μάτια του κι ο χρόνος τῆς προσαρμογῆς ὄχι πολὺ σύντομος, ἀραγε δεν θα γινόταν περίγελως και δεν θα ἔλεγαν γι' αὐτὸν ὅτι γύρισε με τα μάτια του χαλασμένα ἀπὸ 'κει πάνω που ἀνέβηκε, και ὅτι δεν αξίζει τον κόπο οὔτε καν να δοκιμάσει κανεὶς να ἀνεβεί ἐπάνω; Κι ὅποιον θα ἐπιχειροῦσε να τους λύσει ἀπὸ τα δεσμά και να τους ἀνεβάσει ἐπάνω, αὐτὸν, αν μπορούσαν με κάποιον τρόπο να τον πιάσουν στα χέρια τους και να τον σκοτώσουν, δεν θα τον σκότωναν;

Ἀσφαλῶς, εἶπε.